ЧЫЛА ЭЛЛАСЕ ПРОЛЕТАРИЙ-ВЛАК, УШНЫЗА!

МАРИЙ КОММУНА

1918 ий 1 октябрь годсек лектеш

КПСС Марий обкомын, МАССР Верховный Советын да Министр-влак Советын органышт

№ 37 (18419) | 1990 ий 13 февраль, кушкыжмо | Акше 3 ыр

„СОЮЗ ТМ-9" ЧОҤЕШТА

ТАСС-ын увертарымыже

Сандалыкым шымлыме программа дене келшышын, 1990 ий 11 февральыште Москвасе жап дене 9 шагатат 16 минутышто «Союз ТМ-9» космический кораблым колтымо. Тудым тыгай экипаж: командир, Совет Союз Герой, СССР-ын летчик-космонавтше Соловьев Анатолий Яковлевич ден бортинженер Баландин Александр Николаевич — пилотироватлат.

Чоҥештыме программа почеш, «Союз ТМ-9» кораблым «Мир» пилотироватлыме комплекс дене ушаш палемдыме. Икмыняр жап пырля чоҥештымек, научно шымлыме комплексысе визымше тӱҥ экспедиций — космонавт-влак Александр Викторенко ден Александр Серебров (нуно кужу жап Мланде воктенысе орбитыште чоҥештылыт) Мландыш пӧртылыт.

«Союз ТМ-9» кораблысе бортовой система пашам сайын ышта. Космонавт-влак Анатолий Соловьев ден Александр Баландинын тазалыкышт сай.

Пилотироватлыме кораблым орбитальный комплекс дене 13 февральыште ушаш палемдыме.

Соловьев Анатолий Яковлевич

Совет Союз Герой, СССР-ын летчик-космонавтше Анатолий Яковлевич Соловьев 1948 ий 16 январьыште Рига олаште шочын.

16 ияш улмыж годым Ригасе ик предприятийыште слесарьлан пашам ышташ тӱҥалын, тыгодымак пашазе молодежь школышто тунемын.

1968 ийыште летчик-влакын Ленинский комсомол лӱмеш Черниговский высший военный авиационный училищышкышт тунемаш пурен. Училищым тунем пытарыме деч вара военно-воздушный вийыште служитлен. Летный пашам ыштыме жапыште лу утла тӱрлӧ самолет дене чоҥештылаш тунемын.

А. Я. Соловьев — 1971 ий гыч Совет Союзысо Коммунистический партийын членже.

Тудым космонавт-влакын отрядышкышт 1976 ийыште налме.

1977 ийыште летчик-испытатель-влакын школыштым тунем пытарен. Анатолий Яковлевичын «1 классан военный летчик» да «2 классан летчик-испытатель» квалификацийже уло.

А. Я. Соловьев космосыш первый гана 1988 ий июньышто советско-болгарский экипажын командирже семын чоҥештен. Тиде экипаж «Мир» орбитальный комплексыште шымлымашым да экспериментым эртарен. Тудлан «3 классан космонавт» квалификацийым пуымо.

Баландин Александр Николаевич

Александр Николаевич Баландин 1953 ий 30 июльышто Московский областьысе Фрязино олаште шочын.

1976 ийыште Н. Э. Бауман лӱмеш Московский высший технический училищым тунем пытарымыж деч вара «Энергия» научно-производственный объединенийыште пашам ыштен. Сложный инженерный задачым решатлен кертше уста специалист улмыжым ончыктен. Ончылыкылан кугу ӱшаным пуышо космический техникым ыштен ямдылымаште участвоватлен.

А. Н. Баландин — 1981 ий гыч Совет Союзысо Коммунистический партийын членже.

Александр Николаевичым космонавт-влакын отрядышкышт 1978 ийыште налме. «Союз ТМ» кораблыште да «Мир» орбитальный комплексыште чоҥешташ ямдылалтме тичмаш курсым эртен. Тыгак шуко гана кучылтман орбитальный кораблын экипажын составыштыже бортинженер семын чоҥешташ ямдылалтеш.

М. ШКЕТАН ЛУМЕШ МАРИЙ ДРАМАТИЧЕСКИЙ ТЕАТРЛАН 70 ИЙ ТЕММЕ ЮБИЛЕЙЛАН КОРА КОДШО ШУМАТКЕЧЫН ЭРТАРЫМЕ ТОРЖЕСТВЕННЫЙ КАС ЧЫНЖЕ ДЕНАК ЧУМЫР МАРИЙ КАЛЫКЫН ПАЙРЕМЫШКЫЖЕ САВЫРНЕН. МАРИЙ КУЛЬТУРА ДЕН ИСКУССТВЫМ ЙӧРАТЫШЕ-ВЛАК ТИДЕ ПАЙРЕМЫМ ТЕЛЕВИЗОР ДЕНАТ ОНЧЕН КЕРТЫНЫТ.

(Юбилей кас кузе эртыме нерген 4-ше страницыште лудса).

Обкомышто полшаш сӧреныт

Партий Марий обкомын первый секретарьже, СССР калык депутат Г. А. Посибеев тенгече «Марий ушем» демократический толкынын жаплан ыштыме комитетшын членже-влак В. В. Ивановым, К. И. Казаковым, Е. А. Рыбаковым да В. Г. Яналовым вашлийын.

Комитетын членже-влак республикысе общественно-политический да культурный илышышке у мер толкынын ушнаш шонымыж нерген каласеныт, шке сомылыштышт республикысе партийный организацийын вийжыланат энерташ кумылан улмыштым ончыктеныт.

Г. А. Посибеев партий обком могырым «Марий ушемын» тӱҥ погынжым (съездшым) эртарымаште полышым пуаш келшен, движенийын программыжым илышыш пуртымаште комитетлан сеҥымашке шуаш тыланен.

Тылеч посна моло йодышымат рашемдыме.

Вашлиймаште партий Марий обкомын секретарьже А. А. Зенкин да идеологический отделжым вуйлатыше Е. А. Хлебников лийыныт.

В. ГАЛАЕВ.

Айста таҥастарена

Умаште статистикын республиканский управленийже 169 ешын бюджетшым эреак шымлен шоген. Тидыже нунын илыш уровеньыштым икмыняр пален налаш полшен.

Шымлыма гыч теве мо рашемын: чыла еш гыч 87,8 процентше тӱҥ доходым пашадар кӱшеш ыштен налеш. Окса доходышто 7 процентым пенсий, стипендий налыт. Кажне ешын ик членжылан тылзаш кокла доход 144 теҥгешке шуын, тидыже ончылийсе деч 7,5 процентлан шукырак.

Окса доход роскот деч кандаш процентлан кугурак лийын. Тидыжым сату шотышто чӱдылык дене умылтарыман.

Ешлаште оксам кузе да молан кучылтыт? Кочкышым наледаш чумыр доход гыч чырыкше [illegible] но-бытовой услугылан — 12,6 процент.

Умаште кочкаш наледаш оксам ончылийсе нарак кучылтмо.

Шымлыме ешлаште шыл ден шыл продуктым ончылийсе нарак, ушкал ӱйым, пареҥгым, емыжым 1988 ийысе деч шукырак, шӧрым, муным, колым, пакча саскам, киндым, сакырым шагалрак кочкыныт. Садлан кочкыш продуктышто калорийность 6 процентлан иземын.

Умаште кокла шот дене шотлымаште ик еш кочкышым наледаш оксам ончылийсе деч 78 теҥгелан шукырак кучылтын.

Продовольственный огыл сатулан кокла роскот 26,6 процентлан кушкын, але идалыкыш- [illegible]

Марий кундемыштына тудо кузе решатлалтеш? Кодшо ийыште чыла тӱрлӧ категорийан озанлыклаште 729,5 миллион теҥгеаш продукцийым ыштен налме. Ончылийысе дене таҥастарымаште 48,3 миллион теҥгеашлан шукырак. Вольык озанлык продукций 53,8 [illegible] шуын гыч, мланде паша продукций вич миллионат пеле теҥгеашлан иземын. Калыкын сурт-печыштыже 192,7 миллион теҥгеаш продукцийым налме. Тушеч республикысе фондыш латвич процент шылым, индеш процент пареҥгым, кандаш процент шӧрым да 76 процент емыж-саскам колтымо.

[illegible] объединенийлаште ик пашазылан куд-шым килограмм шыл гына логалеш.

Шуко подсобный озанлыкыште паша начарын кая. Теве пырчан культурын лектышыже ик гектарлан шотлымаште 10,8 центнерыш гына шуын. Пареҥгым 85 центнерым погымо. А торговый [illegible] вольышто. Советскийысе [illegible] шеҥгым обрабатывалыше комбинатыште 11 — 22 центнерым погеныт.

Вольык озанлыкыштат сайже шагал. Ик ушкаллан шотлымаште 2500 килограмм шӧрым лӱштымӧ. «Марилес» объединенийыште шудым утымеш ямдылыме манаш лиеш гынат, лӱшме [illegible] 1846 килограм- [illegible]

Кодшо ийыште предприятий-влак кум миллионат пеле теҥгеаш чоҥгымо пашам шуктеныт. Тылеч посна колхоз ден совхоз-влаклан чоҥгышаш материалым, металлым, кӱртньӧ-бетон изделийым да молымат ойыреныт.

Южо предприятий ден озанлык-влак коклаште шефыше [illegible] «Иргизалл» [illegible] технологический бюро да Килемар районысо «Знамя» колхоз, МВД да Морко районысо «Авангард» колхоз, «Марийскавтотранс» объединений да Марий Турек районысо «Сардаяльский» совхоз ваш полшен ыштыме дене шагал огыл пайдам налыт.

«Мариграждлнстрой» объ- [illegible]

влаклан окса дене полыш лийын огыл. Кодшо ийыште кооперация озанлык-влакын экономикыштым виянд ымаште пеш шагал полшен. Шуко объектшым колхоз ден совхоз-влаклан шке виййышт да оксашт дене йӧлташ логалын. Ваш полшымо шотышто кутырен келшы- [illegible] «[illegible]» инструментальностроений, «Марийский» завод-влак, «Марийскмелиорация» объединений да южо моло коллектив шефыш налме озанлык-влаклан полшымо шотышто парнямат тӱкен огытыл.

Икмыняр предприятийже колхоз ден совхоз-влакым «толаш» гына йӧным кычалеш. Республикысе Министр-влак Советын пунчал- [illegible]

Марий Эл: теҥгече, таче, эрла

Йошкар-Ола

Черетан вашлиймаш

КПСС ЦК-н Национальный отношений отделжым вуйлатышын икымше заместительже, 113-шо №-ан Ленинский национально-территориальный избирательный округ деч РСФСР калык депутатыш кандидат В. А. Михайлов Марий республикыш толын да шемер-влак дене вашлиеш.

Теҥгече тудо курчак театрыште творческий интеллигенцийын представительже-влак дене вашлийын.

В. А. Михайлов межнациональный отношений шотышто обстановка нерген каласкален, йодыш-влаклан вашештен. Писатель, артист, композитор, культура пашаеҥ-влак тудлан шуко сугыньым пуэныт.

Вашлиймашым республикысе культура министр Н. Н. Гаврилов вӱден. Тушто КПСС обком гыч В. С. Соловьев лийын.

Марий Турек

Тошто деч эрныман

Сысоево ялысе культура пӧртыштӧ избиратель-влак 106-шо №-ан Косолоп избирательный округ деч Марий АССР Верховный Совет калык депутатыш кандидат-влак — «Путь Ленина» колхоз председатель В. Е. Берестов, «Октябрьский» совхозысо профком председатель В. А. Скулкина, Мосолов лӱмеш опытно-производственный озанлыкын арендный бригадыжым вуйлатыше А. П. Хухорев дене вашлийыныт. Нылымше кандидат — Марий Купто сельсовет исполком председатель И. А. Курочкин черле, больницыште эмлалтеш. Тиде амал дене тудо вашлиймашыш толын кертын огыл. избиратель-влакым кандидатын илыш корныжо, пашаже да сайлымаш вашеш программыж дене тудын доверенный еҥже — райплан председатель В. И. Яналов палдарен.

Вашлиймаш активнын эртен. Но тыште чылажат сайын, жапын йодмыж дене келшышын ышталтын манаш ок лий. Теве В. Е. Берестовын доверенный еҥже, «Октябрьский» совхоз директор А. Н. Холкин, кандидатын инициативный улмыжым, шке ончылан шындыме задачым мучаш марте шуктышашлан пеҥгыдын илымыжым чын палемден, йӧршеш умылаш лийдыме выводым ыштен: пуйто Валерий Елистаровичын «кӱшнӧ палымыже» уло, тудын гоч мо кӱлешым налын кертеш. Тиде амал дене 4 мартыште тудын верч йӱклаш ӱжын.

Кызыт калык кеч-могай йодышым чын, законлан эҥертен решатлышаш верч кучедалеш, тӱрлӧ «шентел омса» гоч пиалым кычалме йӧрдымӧ койышым пытарышаш верч шога. Тыгай годым «пун кидан» палыме еҥлан эҥертыме йӧным сай могырым аклаш келшен ок тол, очыни.

В. Е. Берестов шкежат мучаш марте объективный лияш тыршен огыл. Мутлан, шке выступленийыштыже районын вуйлатышыже-влакым, фактым тергыде, титаклен, пуйто нуно шкеныштын баллотироватлалтме Хлебниково округышто тӱрлӧ объектым чоҥаш лимитым ешареныт.

В. ФЕДОРОВ.

Звенигово

Парт коклаште — ача-ава

Оласе 2-шо №-ан кыдалаш школысо 2 «а» классыште ача-ава-влаклан Урок эртен. Кумло наре кугыеҥ парт коклаш шинчын, математика дене задачым решатлен. Туныктышо В. В. Жеребцова кӱлеш умылтарымашым пуэн.

— Кызыт тунемме программа куштылго огыл, — ойла Валентина Викторовна. — Икшывылан мӧҥгысӧ пашам ышташ полшымышт годым ача-ава-влак шкештат чӱчкыдын туткарыш пурат. Садлан ме тыгай открытый урокым эртараш ойым пидынна. Мыйын шонымаште, тудо чылалан пайдале: предметын ойыртемже дене палдара, йочалан полшымо йӧным ыҥлаш туныкта.

Открытый урокым чыла тӱҥалтыш классыште эртарыме.

В. ЯКИМОВ.

доходым нашадар кӱшеш ыштен налеш. Окса доходышто 7 процентым пенсий, стипендий налыт. Кажне ешын ик членжылан тылзаш кокла доход 144 теҥгешке шуын, тидыже ончылийсе деч 7,5 процентлан шукырак.

Окса доход роскот деч кандаш процентлан кугурак лийын. Тидыжым сату шотышто чӱдылык дене умылтарыман.

Ешлаште оксам кузе да молан кучылтыт? Кочкышым наледаш чумыр доход гыч чырыкше наре кая, промышленный сатулан — 39 процент утларак, культурдеч шукырак, шӧрым, муным, колым, пакча саскам, киндым, сакырым шагалрак кочкыныт. Садлан кочкыш продуктышто калорийность 6 процентлан иземын.

Умаште кокла шот дене шотлымаште ик еш кочкышым наледаш оксам ончылийсе деч 78 теҥгелан шукырак кучылтын.

Продовольственный огыл сатулан кокла роскот 26,6 процентлан кушкын. але идалыкыште 2032 теҥгешке шуын.

П. АЛЕКСЕЕВ.

Поро чон дене

Кодшо ийын сентябрьыште республикыштына поро кумылым ончыктымо акций тӱҥалын ыле. Тудо кызыт умбакыже шуйна. Акцийын ик ужашыжлан шкет кодшо шоҥгыеҥ, йоча годсек инвалид улшо, но шымлу теҥге деч шагал пенсийым налше-влакым яра пукшымаш шотлалтеш.

Поро кумылан улмыштым шуко организаций, учреждений да кооператив ончыктеныт. Нунын деч Йошкар Ырес обществын республиканский комитетышкыже 57 тӱжем теҥге окса пурен. Шке кумылын пуымо чумыр окса гыч 45 тӱжемжым яра пукшаш кучылтмо. Шкет кодшо шоҥгыеҥ, инвалид да шуко шочшан еш-влаклан полыкш шот дене кум тӱжем утла теҥгем пуымо. Инвалид-афганец-влаклан ик тӱжем утла теҥгем ойырымо.

Шкет илыше шоҥгыеҥ-влаклан кок шӱдӧ теҥгеаш вакшыш бельем налын пуымо. Нунылан рошто пайрем лӱмеш Йошкар-Оласе кондитерский фабрика кок шӱдӧ теҥгеаш тамле кочкышым ойырен.

Комитет пелен порылыкым ончыктымо служба уло. Тусо 45 медсестра шоҥгыеҥ-влаклан кече еда полышым пуат. Нунын пашаштлан тӱлаш ешартыш окса кӱлеш. Кушто тудым муаш? Тидлан комитет благотворительный мероприятий-влакым эртараш ойым пидын. Вес шуматкечын М. И. Калинин лӱмеш культура да техника дворецыште благотворительный концерт лиеш.

Т. МОСКВИЧЕВА.

Килемар

Еш дене ончат

«Броневик» совхозын Килемар фермыштыже тыршыше Московкинмытын еш коллективше озанлыкыште веле огыл, районыштат сайын палыме.

Пашаже теве могай. Икмыняр ий ончыч Галина Николаевна ден Николай Егорович еш подряд дене презым ончаш тӱҥалыныт. Тыге ыштыме дене вате-марият, озанлык вуйлатыше-влакат йоҥгылыш лийын огытыл.

Нунын ончымо вольык писын нелемеш, печке пашкар гай чумыраш шога. Умашсе паша саскаш поснак куандарыше лийын. Кажне презышт сутка еда 700 граммлан ӧрден. Презым ончышо кокла гыч тыгай лектышыш районышто нигӧат шуын огыл.

Вате-марийын пашашт тенийат сайын воранен толеш.

Г. БЕЛЯЕВ.

Кужэнер

Уто шыл гыч

Умаште районысо озанлык-влак шылым колтымо шотышто госзаказым 700 тоннлан эртарен шуктеныт. Экономически кумыландыме шот дене ынде план деч уто продукцийым верысе калыкын кӱлешлыкшылан кучылташ тӱҥалме.

Тышеч ылле процентше яллаште илыше калыклан кая, оласе да райцентрысе калыклан кумло процент гыч логалеш. Теве шукерте огыл Кужэнер поселкысо пашаче коллективлаште шулдо акан колбасам ужаленыт. Тудым план деч утым колтымо шыл шотеш ямдылыме.

Кӱчык жапыште районышто илыше-влаклан куд тоннат пеле колбасам ужалыме. Тудын акше шерге огыл, киложо 1 теҥгеат 90 ыр гыч 2 теҥгеат 30 ыр марте веле шога.

О. КРАСИЛЬНИКОВ.

Кодшо ийыште чыла тӱрлӧ категорийын озанлыклаште 729,5 миллион теҥгеаш продукцийым ыштен налме. Ончылийсе дене таҥастарымаште 48,3 миллион теҥгеашлан шукырак. Вольык продукций 53,8 миллион теҥгеашлан кушкын гын, мланде паша продукций вич миллионат пеле теҥгеашлан иземын. Калыкын сурт-печыштыже 192,7 миллион теҥгеаш продукцийым налме. Тушеч республикысе фондыш латвич процент шылым, индеш процент пареҥгым, кандаш процент шӧрым да 76 процент емыж-саскам колтымо.

Шылым, шӧрым да моло кочкышым шукырак ыштен налшашлан шке жапыштыже [illegible] кудашым килограмм шыл гына логалеш.

Шуко подсобный озанлыкыште паша начарын кая. Теве пырчан культурын лектышыже ик гектарлан шотлымаште 10,8 центнерыш гына шуын. Пареҥгым 85 центнерым погымо. А торговый машиностроений заводышто, Советскийысе пушеҥгым обрабатыватлыше комбинатыште 11—22 центнерым погеныт.

Вольык озанлыкыштат сайже шагал. Ик ушкаллан шотлымаште 2500 килограмм шӧрым лӱштымӧ. «Марилес» объединенийыште шудым утымеш ямдылыме манаш лиеш гынат, лӱштыш ульжат 1846 килограммыш шуын. Марий силикат кермыч, «Потенциал» заводлаште, «Марстройтранс» объединенийыште сӧснам ӧрдыктарымаште привес изи лийын.

Продукцийын шке акше моткоч шергыш шуэш. Теве инструментальный заводысо подсобный озанлыкыште ик центнер шылын шке акше 903, «Марстройтранс» объединенийыште 645 теҥге лийын. Марий торговый машиностроений заводышто ик центнер пакча саскан шке акше 196 теҥгем вончен.

Продукцийым ыштен налаш кугу роскотлан, тудым ужалыме изи аклан, вольыкым ончымаште да мланде пашаште изи лектышлан кӧра подсобный озанлык-влак кугу убыткыш пурат. Теве кодшо ийыште ял озанлык продукцийым ужалыме дене кум миллион наре теҥге убыткыш логалме.

Озанлыклаште кормалык базым виянгдыме шотышто пеш шагал ышталтеш. Утларакше тудым ӧрдыж гыч налыт. Вольыклан шот деч посна пукшат.

Подсобный озанлыкым виянгдаш, продукцийын шке акшым иземдаш йӧн уло. Тидлан колхоз. совхоз да предприятий-влак коклаште кооперацийым виянгдыман. Предприятий-влак озанлык-влаклан фермым, пакча саскам да пареҥгым аралыме верым, соцкультбыт объектлам, корным ыштымаште да олмыктымаште окса, стройматериал, оборудований дене полшен кертыт. А тидын кӱшеш озанлык-влаклан шылым, шӧрым, пареҥгым, моло продуктым шукырак ыштен налаш йӧн кугемеш.

Тидын шотышто нимат огеш ышталт манаш ок лий. Кужэнер районысо «Горный» колхозышто ик пачеран ныл пӧртым да тынарак кок пачераным чоҥеныт. Тений шеф-влаклан озанлыкыште эшеат чот тыршаш логалеш: кевытым, фельдшерско-акушерский пунктым шукташ кӱлеш, школлан да йоча садлан негызым пыштыман.

Тиде районышто, Киров лӱмеш колхозышто, Йошкар-Оласе ремонтный заводын пашазыже-влак арочный, «Марийскземхимий» объединений вишкыде ӱяҥдыш склад-влакым чоҥеныт, «Лесной» совхозышто «Пӧлек» объединений складым ыштен.

Марбумкомбинат Волжский районысо «Дружба» совхозлан мом шукташ палемдымыжым сайын ышташ тӱҥалын. Предприятийын оксаже кӱшеш вӱта-влакым, кок арочный складым, куд пӧртым чоҥымо, гаражым олмыктымо. Озанлыклан комбинат материалым ойырен.

Прибор да автоматика шотышто опытно-конструкторский бюро Марий Турек районысо «Правда» совхозышто презе вӱталан проектный документацийым ямдылен да тудым чоҥаш оксам ойырен. Тыге совхоз талукышто ешартыш шылым ыштен налын кертеш. Тудын икмыняр ужашыжым озанлык кутырен келшыме ак почеш предприятийлан ужалаш тӱҥалеш. Чылаже предприятий-влак колхоз ден совхоз-влаклан тыгай полыш шот дене 680 тӱжем теҥгем пуэныт.

Туге гынат Кужэнер, Курык марий, Юрино, Килемар районласе озанлык-влак кум миллионат пеле теҥгеаш чоҥымо пашам шуктеныт. Тылеч посна колхоз ден совхоз-влаклан чоҥышаш материалым, металлым, кӱртньӧ-бетон изделийым да молымат ойыреныт.

Южо предприятий ден объединений-влак [illegible] гыде кыл уло. «Кристалл» технологический бюро да Килемар районысо «Знамя» колхоз, МВД да Морко районысо «Авангард» колхоз, «Марийскавтотранс» объединений да Марий Турек районысо «Сардаяльский» совхоз ваш полшен ыштыме дене шагал огыл пайдам налыт.

«Мариграждастрой» объединенийысе 9-ше управленийын строительже-влак [illegible] лийын огыл. Кодшо ийыште кооперацийыште озанлык-влакын экономикыштым виянгдымаште пеш шагал полшен. Шуко объектым колхоз ден совхоз-влаклан шке вийышт да оксашт дене ыштыман логалын. [illegible] «Потенциал», чодыра машиностроений, инструментальный завод-влак, «Марийскмелиораций» объединений да южо моло коллектив шефыш налме озанлык-влаклан полшымо шотышто парнямат тӱкен огытыл.

Икмыняр предприятийже колхоз ден совхоз-влакым «толаш» гына йӧным кычалеш. Республикысе Министр-влак Советын пунчалже почеш кодшо ийын заводлаште ял озанлык техникылан 240 тӱжем наре теҥгеаш запасной ужашым, вольык комплекслан да перерабатыватлыше предприятий-влаклан оборудованийым ямдыленыт. Но тидын годымак 300 тӱжем наре теҥгеаш деталь ден агрегатым пуэн шуктен огытыл. «Марий машиностроитель» объединений 150 тӱжем теҥгеаш запасной ужашым ямдылен гын, инструментальный завод латкум тӱрлым ышташ тореш лийын. Шым тӱрлӧ ужашлан акым прейскурантысе деч кандаш пачаш кугемдыме.

Механический завод шергын йодеш. С. Н. Бутяков лӱмеш завод ГАЗ-53 машиналан алмаштышаш ужашым 46 ыр олмеш 18 теҥгеат 75 ырлан ужала. Кок тӱрлӧ ужашыкымат пеш куштылгын ямдылаш лиеш. Чылатидыже ял озанлыкым виянгдаш ӱжмӧ вашталеш шогалме нерген ок ойло мо? Ола кызытат ялын вӱржым йӱаш манам гын, йоҥгылыш ом лий. Теве ик пример. Нылле тӱжем теҥгеаш «Дон» комбайным налаш озанлык эллан 225 тонн пырчым але латкандаш тонн шылым ужалышаш.

Але весе. Кызыт ял озанлык машина да механизм шотышто промышленность шинчаш ончен ила. А тудыжо, тидын дене пайдаланен, «йӧрдымӧ», шергакан техникым шӱка. КСК-100 комбайным налаш. Ӱшанле огыл, а акше шинчатым карыкта. Лектышыже изилан кӧра озанлыклаште тудын дене ӱдымӧ шудымат жапыштыже солен налын огыт керт. Ынде нигуш пураш, да чырык курым наре ончыч лукмо силос погышо комбайным ачалкалаш логалеш. Теве ял кузе технический прогрессыш ошкылеш. Тидын годымак ятыр трибуна гыч ял озанлыкым кӱчык жапыште у техника дене пойдарыме да ялым социально уэмдыме нерген кычкыркалат.

Яра мут дене ял калыкым сайын ышташ, ни айдемесемын илаш огеш тӱҥал. Тудлан кызытак кугу полыш кӱлеш. Тыштыже оласе калык шагал огыл полшен кертеш. Да полшышаш.

П. БУДИН,
Марий агропромкомбинат генеральный директорын первый заместительже.

ЯРА МУТ ДЕНЕ КИНДЕ ОК ШОЧ

Калыклан кочкыш продуктым ситарыме шотышто программым шукташ ойырымо жап эртыш гынат, тидыже талоным ешарыме деч молым ыш пу. Сандене тиде йодыш ик эн пӱсӧ проблема лийын кодеш.

предприятий-влакын подсобный озанлыкыштым почмо ыле. Кызыт 182 уло. Нунылан лу тӱжем утла гектар мландым пеҥгыдемдыме. Тений январьлан ниие озанлыкыште ик тӱжемат пеле утла тӱкан шолдыра вольыкым (тышеч ныл шӱдыжӧ — ушкал), латкандаш тӱжем сӧснам да тӱжемат пеле омарта мӱкшым ончат. Тидыже шукак огыл гынат, продуктым ешарымаште мыняр-гынат полшен.

Шуко подсобный озанлыкыште паша ушна. Теве витамин заводын, «Марагродорстрой» объединенийын, Марбумкомбинатын, Йошкар-Оласе, Волжскысо, Шернурысо шыл комбинат-влакын, теплично-овощной комбинатын цехыштышт ик еҥлан шотлымаште 25 гыч 90 килограмм марте шылым ыштен налыт. Тидыже теве мо нерген ойла: пашам лийжак манын виктарен колтымо годым подсобный озанлык-влак шке кӱшеш гына ик еҥлан шотлымаште. шагал гын, витле килограмм шылым налын кертыт. Фонд почеш ужалымым шотыш налаш гын. тидыже шылым кочкаш палемдыме норма марте шукташ лиеш.

Но кодшо ийын ик пашаеҥлан шотлымаште 11,3 килограмм шылым веле ыштен налме. Тидыже Российысе предприятий ден организаций-влакын подсобный озанлыкыштышт налме деч ятырлан шагал. РСФСР Минавтотрансын озанлыкыштыже ик еҥлан шотлымаште 40 килограмм утла шылым ыштат гын, мемнан дене — улыжат кок килограммым. «Марий машиностроитель» ден «Изотоп»

1990 ий 4 март — сайлыме кече

МАРИЙ АССР ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТЫШ КӦМ САЙЛЕНА

Оршанка районышто

САЙЛЫМАШ деч ончычсо кампанийым иктешлаш але эр, туге гынат икмыняр ойыртемже нерген каласаш лиеш, очыни. Эн ондак шинчашке теве мо логалын: избиратель-влак тале граждан-влак семын шкеныштым ончыктен огытыл. Калык депутатыш кандидат-влакым ойыраш тӱҥалме годым, шке кумылын погынен. Советлашке шке еҥыштым колташ тарванен огытыл. Тошто семын командым вученыт. Чаманен каласыман, сайлымашлан ямдылалтмаш калык кокла гыч тале лидер-влакым шочыктен огыл. Избиратель-влакын погынымашыштышт сапым аппарат коклаште ямдылыме еҥ, озанлыкым, предприятийым, учреждениймым вуйлатыше-влак руалтеныт.

Районышто кум округ деч Марий АССР Верховный Совет калык депутатыш лу кандидатым ойырымо. Нунын кокла гыч партий член индеше, ныл марий. ВЛКСМ член, ӱдырамаш уке.

130-шо №-ан Оршанка избирательный округ деч вич кандидатым регистрироватлыме. Строительный организацийысе коллектив ӱшаным монтажник Павел Анатольевич Овчинниковлан ыштен. Ончыя пашазе платформыштыжо мутым эн ончычак илыме верым чоҥгымо нерген луктеш. Чынак, район мучко да поселкышташ тиде проблема пӱсын шога. «Кажне ешлан — посна пачерым але пӧртым» задачым илышышке пурташ лишыл вич ий жапыште район мучко 84 тӱжем квадратный метр илыме верым чоҥгаш кӱлеш, Оршанкыште — 47 тӱжемым, Овчинников тиде программым шуктышашлан МЖК-м почаш, тиде пашашке калыкын, кооператив-влакын оксаштым да вийыштым ӱшаш, кермыч заводым чоҥгаш темла. Кандидат раш позициян: перестройка да демократизаций политикылан альтернатива уке, чолга депутат корпусым чумырымо Совет-влак гына властьым налын кертыт.

Районысо ветеран-влакын советышт кандидатлан райсобес пелексе социальный полыш отдел вуйлатыше В. И. Швалевым ойырен. Василий Ивановичым районышто чулым коммунист, уста педагог семын палат. Партийный пленум ден активлаште тудын пӱсӧ ойжо «корштышо» верымак тарвата. Шке программыштыже кандидат партийын политический курсшым сайлан шотлымыж нерген палемда, посна партийный функционерын да комитетын тошто стиль дек шикмышт

реформа, у экономический йӧным шыҥдарыме дене кылдалтын. Кандидат республикын региональный озанлык расчетыш да шкем финансироватлыме корнышко кусныммо шотышто оҥгай ой-каҥашым пидын. Мутлан, социально-экономический программым шуктышашлан республика ешартыш оксам чодыра озанлыкым пайдалын виянгдыме кӱшеш налын кертеш. Валерий Леонидович марий калыкын пӱрымашыж верч тургыжлана, марий йылмылан государственный статусым пуаш темла.

Кандидат-влак кокла гыч эн самырыкше ремонтно-технический предприятийын технологшо В. В. Ямщиков, тудлан 26 ий. Владимир Валентинович Совет-влакым чыла шотыштат пеҥгыдемдышаш верч кучедалаш ямде. Кандидат республикыштына «Молодежь» программылан вниманийым, оксам да вийым ойыраш темла. Самырык пашазын программыштыже поселкын социальный негызшым виянгдаш, торговлыышто, бытовой обслуживанийыште шотым да радамым пеҥгыдемдымашке виктаралтше оҥгай ой-каҥаш уло. В. Ямщиков пӱртӱсым аралыме законым пудыртышо-влакын осал пашаштым чарышашлан кугу штрафым кучылташ темла.

Райпосо пашаеҥ-влак кандидатлан Марпотребсоюз правленийын председательже В. Ф. Васильевым ойыреныт. Валентин Филипповичлан калык депутатын мандатшылан ӱчашашыже куштылго огыл. Торгайыше пашаеҥ-влак шотышто шуко ӧпкем ойлат. Республикысе потребкооперацийын верысе предприятийлаштыже масгар кид дене йӧрварым ыштат манаш ок лий, поснак перерабатыватлыше отрасль шеҥгелан кодын. Избиратель-влак дене вашлиймаш годым Васильевлан ниче йодышлан мутым кучаш логалеш.

Марпотребсоюзым вуйлатыше ужалыме сомылым тӧрлаш, сатум ешараш кузе шона? Вес регионла гыч договор почеш сатум кондымо практикым саемдаш, йӧрварым ыштен луктыш кооперативный предприятий-влакым чоҥгаш темла. Кандидат программыштыже командно-административный системын ӱмыржым кошартыме, демократизаций да гласность политикым виянгдыме шотышто ойым пуртен.

131-ше №-ан Шулка избирательный округышто республикынан парламентарийже лияш кок кандидат ӱчаша. Иктыже — партий райкомын икымше секретарьже П. А. В...

Кокымшо кандидат — «Родина» совхозын тӱҥ инженерже В. А. Климбовский, беспартийный. Валерий Александрович социальный справедливостьым, демократийым, плюрализмым ончыл верышке шында, тудын шонымыж почеш, элыштына Совет-влак оза лийшаш улыт.

Кандидатын платформыштыжо тӱҥ ой ялын да агропромышленный комплексын тургыжландарыше йодышышт нерген. Озанлык-влак шке вуя производствым виктарышаш улыт, тӱшка, аренда, фермер, посна еҥ-влакын собственностьыштлан вер лийшаш, манеш. Ялын социальный негызшым пеҥгыдемдаш бюджет гыч оксам шукырак ойыраш кӱлешлан шотла.

Климбовский пӱртӱсым аралышашлан минеральный ӱяҥдышым, химический аярым лишыл жапыште кучылтмым чарнаш, экологический яндар производство, озанлык шотышто посна пунчалым лукташ темла.

132-шо №-ан Марково избирательный округ деч кум кандидатым ойырымо. Округышко пурышо чыла гаяк ял марий улыт, сандене, очыни, тысе калык сайлаш кок марий еҥым темлен.

В. Н. Лукоянов «Прожектор» совхозышто тӱҥ агрономлан ышта. Тудын чоҥжо ял озанлык верч коршта, тидлан кӧрак кандидат агропромышленный комплексыште экономический механизмым уэмдышаш, ялын тӱсшым тӱзатышаш верч кучедалаш шона. Владимир Николаевич государственный бюджетысе оксам калыкым туныктымо да тазалыкым аралыме сомыллан, культурно-просветительский пашалан шукырак ойыраш темла. Кандидат марий национальный культура, йӱла верч, чыла этносын икгай правашт верч шога. Нунылан виянгашышт келшыше условийым пуаш палемда.

В. А. Смирновым шке кандидатшылан Мичурин лӱмеш колхозын коллективше ойырен. Василий Анатольевичын кидыштыже — озанлыкын гаражше, калык тудым чолга специалист, коммунист семын пала. Программыжыже пуртымо ойжо дене кандидат ял озанлык пашаеҥ, ялысе ӱдырамаш, пашан ветеранже верч тавадаҥ шогымыжым ончыкта. «Корно», «Илыме вер-2000» программылам шуктымо верч коляна. Изи ял-влакым уэш тӱзаташ кӱлешлан шотла. Кугунурын кандидатше ленинский национальный политика дек пӧртылаш, шукырак вниманийым марий йылмылан, культурылан ойыраш тем-

Газет шылтален.

Мом ыштыме?

«ВАШТАЛТЫШ УКЕ ГАЯК»

Тыгай вуймутан критический корреспонденций 1989 ий 22 декабрьыште лекше номереш печатлалтын ыле. Тушто Куженер районысо «Знамя» колхозышто «Марий коммунын» 17 июньысо номерешыже савыкталтше «Чолгалыкым йодеш» шылталыме шӱлышан материал деч вара вашталтыш шагал лийме нерген ойлалтын.

КПСС Куженер райкомын первый секретарьже Ю. А. Грязин редакцийлан тыге вашештен:

«Вашталтыш уке гаяк» вуймутан корреспонденцийым «Знамя» колхоз правлений ден профсоюз комитетын пырля эртарыме заседанийыштышт каҥашыме да чынлан шотлымо.

Пытартыш жапыште колхозысо партийный организаций, правлений моло общественный организаций-влак дене пырля озанлыкын экономикыжым пеҥгыдемдыме, ял озанлык продукцийлан государствын заказшым шуктымо шотышто пашам утларак кыртмен шуктен толыт. 1989 ийын итогшо почеш колхоз государствылан шӧр ден шылым ужалыме шотышто заказым визыт да индеш процентлан эртарен шуктен. Ӧрдыктарымаште шогышо волькыын нелытше утларак писын ешаралташ тӱҥалын, шӧр лектыш кугемын. Экономический показатель икмынярлан саемын. Колхоз 440 тӱжем теҥге парышым налын. Производствын рентабельностьшо 25,7 процент лийын.

1990 ийысе шошо агалан урлыкашым ситышын оптымо. Пареҥгат сита, тудо томам огыл аралалтеш. Озанлыкыште органический ӱяҥдышым шупшыктат. 1990 ий 1 февральлан тудым латик тӱжем тонным пасушко лукмо.

Ял озанлык культура-влакым интенсивный технологий почеш ончен кушмо кумдык кугем толеш. Механизатор ден вольык ончышо-влакын паша условийыштым саемдыме шотышто мера ыштaлтеш. Пашаче калык шочмо кундемжым коден ынже кай манын, тыште ий еда производственный кӱлешан оралте дене пырляк илыме вер чоҥгалтеш.

КЕЧ-МОГАЙ фактым пеш куштылгын унчыливуя шогалташ, тупела савырал шындаш лиеш. Кунам еҥ-влак ваш-ваш сырымышт годым тиде «йӧным» кучылтыт — нимат огыл, тыште кугу лӱдыкшӧ уке. Моткоч шучко, кунам судебно-следственный паша тыгай унчылий логикеш негызлалтеш. 30-шо ийлаште репрессироватлыме еҥ-влакын делаштым ончалаш гын, кажныштыже иктымак ужат: чыла титаклымаш лӱмынак, шоненак пужгалыме фактлан энгерта.

...1935—1936 ийлаште МарНИИ директор, ученый да писатель Владимир Алексеевич Мухин (Сави) Башкирийыш да Уралыш миен коштын. Тусо еҥ-влак дене ужын мутланыме, фольклорым да йылмым шымлыме негызеш тунамак «Айруша павай» ден «Камзай изай» очерк-влакым возен. Эрвел марий-влак шочмо кундемышт да шке землякышт нерген серымым «У вий» журналыште йывыртен лудыныт, авторым чоныштат дене моктеныт, нуно тудын тыште толын коштмаштыже, калык дене вашлиймаштыже нимо удамат ужын огытыл.

Но пӱсӧ шинчан, кужу пылышан НКВД шкаланже мо кӱлешым кеч-кунамат муын да ужын моштен. Орган пашаеҥ-влакын шинчаштлан кажне йолтошкалтыште шпи-

до, Сагадеев, але комсомолышто шоген гынат, чоҥжо дене, уло пашаж дене большевик, ленинец лийын.

Шке жапыштыже Суоми элысе южо еҥ Кугу Финляндийым ыштыме нерген, можыч, чынак шонен. Но Мишкан роно вуйлатыше иктым нигузе умылен кертын огыл: СССР-ын покшелныже верланыше Марий республикым, тыгак Удмуртийым, Мордовийым Финляндийыш кузе ушаш лиеш? Вет нуным, «Башкирийысе марий контрреволюционный буржуазно - националистический террористический организацийын член-влакым», лач тидлан титакленыт — пуйто нуно Совет Ушемым пытараш да тудын олмеш буржуазно - демократический государствым ышташ шоненыт.

Теве кузе ойлалтын «делаште»:

«Организацийын тӱҥ цельже тыгай лийын: Совет властьым сӱмырал шуаш да буржуазно - демократический государствым ышташ. Тиде ошкылым тунам ышташ ямдылалтыныт, кунам СССР ден капиталистический государство-влак коклаште сар тӱҥалеш. Тылеч посна, федеративный буржуазно-демократический государство верч пырля кучедалаш манын, моло республикыласе — Татарийысе, Удмуртийысе

Тишин деч ятырлан кугурак улмаш. Тудо 1883 ийыште шочын. Революций деч ончычак туныктышо лӱмым налын, школышто пашам ыштен, марий коклаште шинчымашым шараш тыршен. 1917 ий августышто Озаҥ олаште «Ужара» газет лекташ тӱҥалмек, тушко толын, литературный пашаеҥ лийын. Тылеч вара «Йошкар кече», «Совет умландарымаш» газетлаште ыштен. Тушан тӱрлӧ йодышым почын пуышо шуко статьяже савыкталтын.

Петр Иванович рвезынек поэзийлан шӱмаҥын, почеламутым серен, рушла гыч кусарен. Литератор семын шкаланже псевдонимым шочмо Монар ялжын (Мишкан район) лӱмжӧ гыч шонен луктын да Монарныш савырнен. Чыла почеламутшо, кусарымыже, статьяже тиде лӱм дене лектын. Мутлан, «Расейыште илыше тӱрлӧ калыкын йодмашыже» статьяште («Ужара», 1917 ий 18 сентябрь) тошто правительствын тыгыде калык-влак ваштареш виктаралтше политикыжым вурсен, марийым пызырен ашныме, марий йочам школышто шочмо йылме дене туныктыдымо нерген пуштыланен серен, илышым саемдаш манын, кӱшыл органыш эн ӱшанле еҥ-влакым сайлен колташ ӱжын. «Шемер верч

цийын участникше» В. И. Юзеевын 1937 ий 15 декабрьыште пуымо показанийже ты делаште икмыняр страницым айла. Кагазлан ӱшанаш гын, БашЦИК-ын пӧлкажым вуйлатыше туге ойлен, пуйто Эсай Чапай Калтаса районысо «Ленин корно» газет редакцийыште пашам ыштымыж годымак, 1936 ийыште, тушманле ушем радамыш пурен. Тидын нерген Юзеевлан пуйто Искаков ойлен (Владимир Искакович Искаков Башкир АССР, Янаул районысо Рабак ялеш шочын, ондак Калтасаште, вара «Марий коммуна» газет редакцийыште, ВКП(б) Марий обкомышто пашам ыштен. Тудым 1938 ий 29 июньышто репрессироватлыме да лӱен пуштмо).

Саде «показанийыште», Эсай Чапай деч посна, Калтасаште пашам ыштыше эше кум еҥын лӱмышт каласалтын. Тиде — райисполком секретарь Сайтиев, ВКП(б) райкомын инструкторжо Николаев, МТС директор Шупаев. Нунын пӱрымашышт могай лиймым ом пале, но коктеланыде каласаш негыз уло: тылеч вара иктыжланат илыш кече волгалтын огыл. Тыгай спискыш логалше-влаклан ик корно гына лийын: «суд», приговор, палачын пуляже...

В. И. Юзеевым, Н. И. Тишиным, П. И. Вавиловым (Монарным), А. В. Айметовым да 1938 ий 14 июльышто Военный коллегийын заседанийже гоч колтымо моло еҥым тиде кечынак лӱен пуштыныт. Туге кӱштен СССР ЦИК-ын 1934 ий 1 декабрьыште лукмо пунчалже: «калык тушман-влакын» делаштым писын ончыман, нуно помилований нерген йодмашым пуэн ынышт шукто манын, приговорым тунамак, нигунар юватылде шуктыман. Эсай Чапай нерген ойлаш гын, тудым Йошкар-Олаште 1938 ий 27 сентябрьыште лӱйымӧ.

ШЕМ ИЮЛЬ

Эрвел марий интеллигенцийым кузе пытареныт

он кончен, да нунын ойпидышышт почеш тыге лектын: пуйто Мухин Совет властьым шӧрын ончышо еҥ-влакым кычал муаш, шкенжын вуйлатыме контрреволюционный организацийым кумдаҥдаш шонымаш дене эрвелыш миен коштын, пуйто «троцкист ден националист-влакын эмиссарышт» ятыр еҥым шке велкыже савырен, Кугу Финляндий верч кучедалме идей дене нуным сымыстарен...

А икмыняр жап гыч, 1937 ий тӱҥалтыште, Мишкан роно вуйлатыше Ермолай Сагадеев Марий кундемыш каяш тарванен. Тудым Йошкар-Олашке марий йылме конференцийыш ӱжыныт (тиде жаплан В. Мухин арестоватлыме лийын). Мӱндыр уна шочмо йылме нерген научный мутланымашым колыштмо дене серлаген огыл, шкежат трибуныш лектын ойлен. Манын: пӱтынь марий калыклан умылаш лийме ик литературный йылмым ыштыман, тыгодым эрвел кундемын мут поянлыкшымат кучылташ кӱлеш. Но НКВД пашаеҥ-влакын шонымышт почеш, Сагадеевын Йошкар-Олашке толмо амал йӧршын весе лийын: тудо пуйто тушманле планым илышыш пурташ ямдылалтме дене кылдалтын. Сандене Мишкан роно вуйлатышым Ежовын сарзыже-влак

да Башкирийысе — националист-влак дене иктыш ушнаш, нунын дене военный союзым ышташ ямдылалтыныт. Вооруженный вийым кучылтын, Марий республикым СССР деч ойыраш да чыла финно-угорский калыкым (карел, коми, удмурт, марий, мордва-влакым да молымат) ик государствыш — «Кугу Финляндийыш» — ушаш ямдылалтыныт».**

Ала следователь-влакын кидыш тиде организацийын иктаж-могай программный документше, манифестше верештын? Ала нуно оружий аралыме шолып складым кычал муыныт (вет кугу рал деч посна восстанийым нигузе от тӱҥал)? Уке шол, тидыжат, тудыжат лийын огыл да — таче раш палена — лийынжат кертын огыл. Контрреволюционный организаций член-влакын «паша планыштым» тӱрлӧ манеш-манеш негызеш следователь-влак шкеак чумыртылыныт, сандене ни Башкирийысе, ни Марий АССР-ысе, ни моло верысе «националист-влакын» 30-шо ийла мучашыште НКВД кабинетлаште пуэн овартыме делаштышт нунын планышт але программышт гыч налме ик цитатымат муаш ок лий. Документше уке гын, цитатыжат лийын ок керт.

Шонен лукмо организацийын пуйто чынак кумда ...

вуйжым-чоҥжым пышташ лӱддымӧ», поро шонымашан еҥ-влакым муаш да пашаште нунылан энгерташ кӱлмӧ нергенак «Ужаран» черетан, 22 сентябрьысе, номерыштыже возен.

Тачысе лудшо ден шымлыше-влаклан Монарнын «Марийын Ипон батальонжо нерген» статьяже (1918 ий 16 январь) утларак шергакан. Тыште эрвел марий батальонын кузе шочмыж нерген пеш сайын каласкалыме. Лач тудо жапыште «институтышто окышо ӱдыр Сакева» — С. Сайпетинова — тиде подразделенийын гимнже семын «Марий салтак батальоным моктымо мурым» возен.

«Марийын Ипон батальонжо нерген» статьяште В. А. Мухин нерген поро шомакым каласыме. Кеҥежым тудо Озаҥыште Марий Исполнительный комитетым тыршен почо, палемден Монарн. Кызытат тыштак лиеш гын (а тунам Владимир Алексеевич фронтыш каен улмаш), Мухин тымарте марий батальоным гына огыл, полкым чумырен шукта ыле.

«Калык тушман» Мухинным П. Монарнын эше 1918 ийыштак моктен возымыжо, тудын дене тунамак палыме лиймыже следователь-влакын шинчашкышт пернен але уке — ом шинче. «Ужара» газет нунын кидыш логалеш гын, титаклыме ой-

Ежовско - бериевский палач-влак шем пашаштым шылташ тӧченыт — ни лӱйымӧ, ни кужу жаплан лагерьыш колтымо нерген нимом раш увертарен огытыл. Тыге коло ий наре эртен. 50-ше ийла мучаште гына «колымо нерген свидетельствым» пуаш тӱҥалыныт. Но документлаште чынже икте гына лийын: репрессироватлыме еҥын ош тӱня дене чеверласымыжым пеҥгыдемден каласеныт. А колымо жапым да амалым шояклен ончыктеныт. Мутлан, Н. Тишинын ватыжлан, Ольга Петровналан, колтымо кагаз почеш, тудын пелашыже 1939 ий 12 августышто колен. Туге лектеш: марий поэт лӱен пуштмо деч варат латкум тылзе илен. Такше тыште чынжат уло: поэзийым пуля дене пытараш ок лий, тудо ила да ончыкыжат илаш тӱҥалеш.

Тыгай «йӧн» денак Я. Ялкайнын ӱмыржым «шуеныт». Тудын делажым Москваште СССР Верховный судын Военный коллегийже 1938 ий 17 сентябрьыште ончен, а колымо жапше семын 1943 ий 23 майым каласыме. Тачче мемнан кидыште ӱшандарыше документ уке гынат, коктеланыде ойлаш лиеш: шучко приговор Военный коллегийын заседанийже деч вара вигак шуктальын.

шанкыште — 47 тўжемым. Овчинниковын тиде программым шуктышашлан МЖК-м почаш, тиде пашашке калыкын, кооператив-влакын оксаштым да вийыштым ушаш, кермыч заводым чонгаш темла. Кандидат раш позицийн: перестройка да демократизаций политикылан альтернатива уке, чолга депутат корпусым чумырышо Совет-влак гына властьым налын кертыт.

Районысо ветеран-влакын советышт кандидатлан райсобес пеленсе социальный полыш отдел вуйлатыше В. И. Швалевым ойырен. Василий Ивановичым районышто чулым коммунист, уста педагог семын палат. Партийный пленум ден активлаште тудын пўсӧ ойжо «корштышо» верымак тарвата. Шке программыштыже кандидат партийын политический курсшым сайлан шотлымыж нерген палемда, посна партийный функционерын да комитетын тошто стиль дек пижмышт ваштареш улмыжым ончыкта.

Швалевын чонжо эн чотшо шонгыеҥ-влак верч коршта. Изи яллаште 116 еҥ илыш мучаштыже йӧслана. Шуко вере Совет, озанлык вуйлатыше-влак нунын нерген монденыт. Лишыл жапыштак кок ялыште ветеран-влаклан тўшкан илашышт пӧртым чонгаш кўлеш. Эше тыгай проблемым ончыл верышке шында: самырык-влакым куштымо шотышто сай программым пентыдемдаш кўлеш.

Тиде округ дечак калык депутат лияш В. Л. Свистунов кучедалеш. Валерий Леонидович «Агропромхимий» объединенийын трактористше, партийный организацийын секретарьже. Йолташыже-влак кандидатым чын верч лўдде шоген моштышо коммунист семын аклат. Ўмаште тудо коллективыштыже объединенийын шала койышан вуйлатышыж ваштареш шогалше группын лидерже лийын. СТК шке погынымаштыже чаракым ыштыше администраторым поктен луктын.

Свистуновын программыжын тўҥ ужашыже озанлык потребкооперацийын верысе предприятийлаштыже маслам да мыйым ыштыман кид дене йорварым ыштат манаш ок лий, поснак перерабатыватлыше отрасль шенгелан кодын. Избиратель-влак дене вашлиймаш годым Васильевлан ниие йодышлан мутым кучаш логалеш.

Марпотребсоюзым вуйлатыше ужалыме сомылым тӧрлаш, сатум ешараш кузе шона? Вес регионла гыч договор почеш сатум кондымо практикым саемдаш, йорварым ыштен лукташ кооперативный предприятий-влакым чонгаш темла. Кандидат программыжыже командно-административный системын ўмыржым кошартыме, демократизаций да гласность политикым виянгдыме шотышто ойым пуртен.

131-ше №-ан Шулка избирательный округышто республикынан парламентырийже лияш кок кандидат ўчаша. Иктыже — партий райкомын икымше секретарьже Л. А. Вязников. Тудо районысо партийный организацийым лу ий вуйлата. Тиде жапыште район икмыняр ошкылым ончыко ыштен, социальный негызым виянгдаш латкок миллион теҥге оксам кучылтмо, ыштен налме продукцийын кугытшо чырыклан чоло кушкын. Тидын годым тыгай йодышым шындат: кузе лу ий жапыште озанлык-влакын государство ончылно парымышт кок пачаш утла кушкын, молан партийный аппарат тошто паша йӧн деч корангын ок керт?

Кандидатын платформыштыжо партийный пашам демократизаций корно дене виктарыме, экономический реформым чыла могырымат келгемдыме, республикысе калык озанлыкым икшырымын региональный озанлык расчет корнышко кусарыме шотышто ой уло. Леонид Александрович ял озанлыкыште продукций лектышым нӧлталшашлан у йӧн верч, пеҥгыде дисциплина, интернациональный келшымаш верч, обществыштына духовный культурын да образованностьын приоритетышт верч шога.

шашан шукырак ойыраш темла. Кандидат марий национальный культура, йўла верч, чыла этносын икгай правашт верч шога. Нунылан виянгашышт келшыше условийым пуаш палемда.

В. А. Смирновым шке кандидатшылан Мичурин лўмеш колхозын коллективше ойырен. Василий Анатольевичын кидыштыже — озанлыкын гаражше, калык тудым чолга специалист, коммунист семын пала. Программыштыже пуртымо ойжо дене кандидат ял озанлык пашаеҥ, ялысе ўдырамаш, пашан ветеранже верч тавадаҥ шогымыжым ончыкта. «Корно», «Илыме вер-2000» программылам шуктымо верч коляна. Изи ял-влакым уэш тўзаташ кўлешлан шотла. Кугунурын кандидатше ленинский национальный политика дек пӧртылаш, шукырак вниманийым марий йылмылан, культурылан ойыраш темла, тидын годымак национализм койыш-шоктышлан тореш. В. Смирнов лишыл жапыштак ял озанлык производствышто минеральный ўянгдышым кучылтмым чараш ўжеш.

Тиде округ деч кумшо кандидат — П. Ф. Полянин. Кундемысе калык Петр Федоровичлан, тале, ушан-шотан еҥ семын, шым ий ончыч райсовет исполкомым вуйлаташ ўшанен. Тиде жапыште районысо Совет-влакын авторитетышт кушкын, избиратель-влакын наказышт удан огыл шукталтыныт.

Кандидат перестройкым виянгдышаш верч кучедалаш ямде улмыж нерген ойла, Совет-влакын материальный да правовой негызыштым палынак нӧлталаш темла. Тўҥ верым айдемылан, тудын йодмыжым шуктен толмылан ойыра. Петр Федорович рўдӧ илемлаште краеведческий музейым. Тошто Крешынште марий литературын классикше М. Шкетан лўмеш мемориалым почаш темла.

В. ЯНАЛОВ,
«Марий коммунын» собкоржо.

ым налын. Производствын рентабельностьшо 25,7 процент лийын.

1990 ийысе шошо агалан урлыкашым ситышын оптымо. Пареҥгат сита, тудо томам огыл аралалтеш. Озанлыкыште органический ўянгдышым шупшыктат. 1990 ий 1 февральлан тудым латик тўжем тонным пасушко лукмо.

Ял озанлык культура-влакым интенсивный технологий почеш ончен куштымо кумдык кугем толеш. Механизатор ден вольык ончышо-влакын паша условийыштым саемдыме шотышто мера ышталтеш. Пашаче калык шочмо кундемжым коденыже кай манын, тыште ий еда производственный кўлешан оралте дене пырляк илыме вер чонгалтеш. Тачысе кечылан усадьба сынан озадыме пӧрт-влакат улыт. 95 веран йоча сад чонгалтеш. Тыгак школым, клубым, котельныйым ышташ палемдыме.

Колхоз пашам арендный отношений почеш ыштымашке куснаш ямдылалтеш.

Но тидын дене пырляк озанлыкыште але решатлен шуктыдымо йодыш-влакат улыт. Ял озанлык продукцийым налме, колхозын экономикыжым нӧлталме шотышто целевой комплексный программа-влакым илышыш пуртышашлан ятыр вийым пышташ кўлеш.

Колхозлан районысо партийный, совет да озанлык орган-влак могырым эреак полыш пуалтеш. Тышке АПО ден кооператив-влакын специалистыштым пеҥгыдемдыме.

Тений колхозыш специалист-влакым ситарышашлан ял озанлык учебный заведений-влакын выпускникышт колтымо лиеш».

В. И. Ленинын музейыштыже

ЛЕНИНГРАД. Мраморный дворец гыч ончымо годым броняан автомобиль шинчалан перна. Постаментеш шындыме тиде исторический броневик гыч В. И. Ленин 1917 ий 3 апрельыште Финляндский вокзал воктенысе площадьыште ойлен. Кызыт тиде автомобильым Владимир Ильич Ленинын Центральный музейжын Ленинградысе филиалышкыже пурымаште верандыме.

Мраморный дворецысе тиде филиал пел курым утла ончыч почылтын. Тыште пеш шуко шергакан документ, материал да сурт коклаште кучылтмо ўзгар аралалтыт.

Снимкыште: музейыш толшо-влак В. И. Ленинын пашаж нерген каласкалыше экспозиций дене палыме лийыт.

ТАСС-ын фотожо.

финляндия верч кучедалме идей дене нуным сымыстарен...

А икмыняр жап гыч, 1937 ий тўҥалтыште, Мишкан роно вуйлатыше Ермолай Сагадеев Марий кундемыш каяш тарванен. Тудым Йошкар-Олашке марий йылме конференцийыш ўжыныт (тиде жаплан В. Мухин арестоватлыме лийын). Мўндыр уна шочмо йылме нерген научный мутланымашым колыштмо дене серлаген огыл. Шкежат трибуныш лектын ойлен. Манын: пўтынь марий калыклан умылаш лийме ик литературный йылмым ыштыман, тыгодым эрвел кундемын мут поянлыкшымат кучылташ кўлеш. Но НКВД пашаеҥ-влакын шонымышт почеш, Сагадеевын Йошкар-Олашке толмо амал йӧршын весе лийын: тудо вуйто тушманле планым илышыш пурташ ямдылалтме дене кылдалтын. Сандене Мишкан роно вуйлатышым Ежовын сарзыже-влак (нуным тыге лўмдаш сулык огыл, вет, печатьын данныйже почеш, наркомвнуделец-влак кўчык жапыште ятыр миллион «калык тушманым» вес тўняш ужатеныт) марий йылме конференций лийме ийыштак руалтен кученыт. Тыге Сагадеев кўртньӧ четлыкыш верештын.

Титаклыме нерген заключенийыште возымо почеш, тудым «контрреволюционный террористический буржуазно-националистический организацийын вуйлатышыже, марий буржуазный националист-влакын вуйлатышышт В. А. Мухин вербоватлен, вуйлатыше центрын составше нерген да Финляндийысе фашистский круг-влак дене кылым кучымо нерген тудак каласкален. Мухин тыгак ВКП(б)-н да Совет правительствын вуйлатышышт ваштареш террористический актым контрреволюционный организацийын участникше-влакын ямдылымышт нерген, пурла троцкистский блокын центрже дене Бухарин гоч Мухинын антисоветский кылым кучымыж нерген увертарен».

Е. Сагадеев Мухин дене веле огыл, марий культура да литература верч вуйын шогышо моло еҥ денат икоян лийын. Яныш Ялкайнын Мишканыш миймыж еда тудым кугу уна семын пагален вашлийын. Эше Йошкар-Оласе конференций деч ончычак, 1936 ий мучаште, марий йылме нерген Мишканыште кугу мутланымашым кок гана эртареныт. Кокымшо погынымаште утларакше марий алфавит нерген кутыреныт. Погынышко 45 еҥ кокла гыч пелыже утла шке шонымыжым ойлен. Нунын коклаште «Коммун корно» газет редактор Васильев, марий йылмым туныктышо Аптрашин, писатель Яныш Ялкайн да, конешне, роно вуйлатыше шкеже лийыныт.

Уфа оласе тюрьмаште (тудыжо ала-кушто огыл, а Сталин уремыште верланен) шинчымыж годым Ермолай Сагадеев чыла тидым ушыж дене уэш-пачаш шерын. Але марте эртыме илыш корныжым, ыштыме пашажым лончылен-вискален да нигузеат умылен кертын огыл: можо — кудо йыжыҥ да ошкыл — контрреволюционныйлан шотлалтыт? Можо Совет власть да партий ваштареш виктаралтын? Вет ту-

ушаш ямдылалтыныт».

Ала следователь-влакын кидыш тиде организацийын иктаж-могай программный документше, манифестше верештын? Ала нуно оружий аралыме шолып складым кычал муыныт (вет курал деч посна восстанийым нигузе от тўҥал)? Уке шол, тидыжат, тудыжат лийын огыл да — таче раш палена — лийынжат кертын огыл. Контрреволюционный организаций член-влакын «паша планыштым» тўрлӧ манешманеш негызеш следователь-влак шкеак чумыртылыныт, сандене ни Башкирийысе, ни Марий АССР-ысе, ни моло верысе «националист-влакын» 30-шо ийла мучашсе НКВД кабинетлаште пуэн овартыме делаштышт нунын планышт але программышт гыч налме ик цитатымат муаш ок лий. Документше уке гын, цитатыжат лийын ок керт.

Шонен лукмо организацийын пуйто чынак кумдаш вожан улмыжым шке вуйлатышыштлан ўшандарен ончыкташ манын, энкеведешник-влак культура, просвещений, печать паша дене кылдалтше ятыр марий еҥгым террорист - контрреволюционер радамыш «пуртеныт». Туныктышо, литератор, совет пашаеҥ, журналист-влак антисоветский организацийын членже «улмыштым» лач следователь деч пален налыныт гын, тидлан ӧрман мо? НКВД-ште ӧрын огытыл, нуно кечкӧланат «банда радамыште шогенам, Совет властьым пытараш, эльыкына тошто годсо илышым пӧртылташ ямдылалтынам» маныкташ шукертак тунем шуыныт улмаш.

«Марий делашке» Е. Сагадеев дене пырля поэт, Ленинградский университетын выпускникше, Уфасе музыкальный училищын туныктышыжо Николай Иванович Тишиным, БашЦИК-ын кундемысе шагал еҥан калык-влак шотышто отделжым вуйлатыше, ВКП(б) член Василий Иванович Юзеевым, Башгосиздатын марий секцийжым (лийын шке жапыштыже тыгаят!) вуйлатыше, ВКП(б) член Петр Иванович Вавиловым (Монарным), Мишкан кыдалаш школын туныктышыжо комсомолец Иван Сергевич Ижбулдиным, Мишкан районысо Памаш пеле кыдалаш школын туныктышыжо комсомолец Анатолий Васильевич Айметовым да молымат ушеныт.

Нунын кокла гыч калыклан утларак палыме еҥ — Николай Тишин. Кировский область, Малмыж районысо Кетек ялын эргыже. 1907 ийыште шочын. Ондак Яраҥ кундемыште туныктышо, вара Йошкар-Олаште газет пашаеҥ лийын. 30-шо ийла кыдалне вузым тунем лекмек, Уфаште илаш верланен, научно шымлыше институтышто, музучилищыште пашам ыштен. Башкир издательствын марий секцийже дене пеҥгыде творческий кылым кучен. Уфаштак кок ий жапыште нил книгам — «Трактор» очеркым, «Эрвика» пьесым, «Ужара» ден «Эрдене» поэтический сборник-влакым — луктын. Ятыр почеламутшо да «Шошо» поэмыже «Колхоз йўк» альманахыш (Уфа, 1934 ий) пурталтыныт.

П. Вавилов нигот дене

ий 16 январь) утларак шерганан. Тыште эрвел марий батальоным кузе шочмыж нерген пеш сайын каласкалыме. Лач тудо жапыште «институтышто окышо ўдыр Сакева» — С. Сайпетинова — тиде подразделенийын гимнже семын «Марий салтак батальоным моктымо мурым» возен.

«Марийын Ипон батальонжо нерген» статьяште В. А. Мухин нерген поро шомакым каласыме. Кеҥежым тудо Озаҥыште Марий Исполнительный комитетым тыршен почо, палемден Монарн. Кызытат тыштак лиеш гын (а тунам Владимир Алексеевич фронтыш каен улмаш), Мухин тымарте марий батальоным гына огыл, полкым чумырен шукта ыле.

«Калык тушман» Мухиным П. Монарнын эше 1918 ийыштак моктен возымыжо, тудын дене тунамак палыме лиймыже следователь-влакын шинчашкышт перген але уке — ом шинче. «Ужара» газет нунын кидыш логалеш гын, титаклыме ойышт, конешне, эшеат виянрак лиеш ыле. А такше элнам «тушман деч эрыкташ» пижше-влак ешартыш факт ден документын кўлешлыкшым ужынат, шкинат огытыл — нуно кум буква дене палемдыман приговорым (ВМН — высшая мера наказания) нимо уке гыч пуэн овартыме мут мундыра негызеш луктеденыт.

Вавилов (Монарн) ятыр жап Уфасе книга издательствыште пашам ыштен, тусо марий секцийым вуйлатен. 30-шо ийлаште тудын редакцийже почеш шагал огыл книга, ты шотыштак Николай Тишинын возымыжо, «Колхоз йўк» альманах, лектыныт. «Колхоз йўкыштӧ» И. Ломберскийын, Эрвел Осьпын, Г. Ишмурзинын, Е. Вичынын да молынат произведенийышт деч посна редакторын шкенжынат рушла гыч кусарымыже уло.

Вавиловым, Юзеевым, Тишиным, Айметовым, Сагадеевым да молымат кузе судитлыме нерген йодышым Уфасе журналист Лазарь Данович шымлен да «Судный день» очеркым возен («Советская Башкирия» газет, 1990 ий 14 январь). Чынжым гын, тыште суд шомакым кавычкыш налаш келшен толеш, вет нимогай негыз деч посна калык тушманым савырыме еҥ-влакын делаштым ончымо годым правосудийын пушыжат лийын огыл. Айдемын кунам да кушан шочмыжым, кушто да кӧлан ыштымыжым йодышташ, молан титаклымым увертараш да приговорым лудын пуаш лучко-коло минутат ситен. СССР Верховный судын Военный коллегийже тидын деч молыжым ыштен огыл, адакше Фемидын слугаже-влак Москва гыч башкир столицыш ик кечылан гына толыныт улмаш, сандене заседанийым пеш вашкен эртараш логалын.

В. И. Юзеев нерген (тудо 1890 ийыште шочын), вик каласем, шагал палем. Тылеч ончыч тудын лўмжым репрессироватлыме марий писатель да журналист Эсай Чапайын (Чапай Исаевич Исаевын) делаштыже ужынам ыле. «Угрофинский националистический организа-

ийла мучаште гына «колымо нерген свидетельствым» пуаш тўҥалыныт. Но документлаште чынже икте гына лийын: репрессироватлыме еҥгын ош тўня дене чеверласымыжым пентыдемден каласеныт. А колымо жапым да амалым шоялден ончыктеныт. Мутлан, Н. Тишиным ватыжлан, Ольга Петровналан, колтымо кагаз почеш, тудын пелашыже 1939 ий 12 августышто колен. Туге лектеш: марий поэт лўен пуштмо деч варат латкум тылзе илен. Такше тыште чынжат уло: поэзийым пуля дене пытараш ок лий, тудо ила да ончыкыжат илаш тўҥалеш.

Тыгай «йӧн» денак Я. Ялкайнын ўмыржым «шуеныт». Тудын делажым Москваште СССР Верховный судын Военный коллегийже 1938 ий 17 сентябрьыште ончен, а колымо жапше семын 1943 ий 23 майым каласыме. Тачемнан кидыште ўшандарыше документ уке гынат, коктеланыде ойлаш лиеш: шучко приговор Военный коллегийын заседанийже деч вара виган шукталтын.

Башкирийысе «марий националист-влак» кокла гыч иктыже гына — Иван Сергеевич Ижбулдин — илыше кодын. Тудым Н. Тишин дене ик кечыште, 1937 ий 23 октябрьыште, арестоватленыт. Тиде кечын тентечысе туныктышо, а тунам — Уфа оласе учительский институтын литературный факультетыштыже, икымше курсышто, тунемше рвезе аудиторийыште древнеримский литература дене лекцийым колышт шинчен. Кенета омса почылтын да техсекретарь пашам шуктышо ўдырамашын йўкшӧ шоктен: «Студент Ижбулдин, кызытак дирекцийыш». Приемныйышто тудым директор огыл, а НКВД формым чийыше пӧръеҥ вашлийын да каласен: «Те арестоватлыме улыда».

Допрос годым кум-ныл сутка почела йол ўмбалне шогыктеныт, кыреныт, кочкашат, малашат пуэн огытыл. Тыге «йодыштмо» деч вара еҥ-влак кеч-могай «показаний» йымалан кидым пышташ ямде лийыныт. Ижбулдинын илышаш кечыже улмаш: тудым лўен огытыл, лу ийлан лагерьыш колтеныт да эше вич ийлан права деч посна коденыт. 1952 ийыште гына шочмо Башкирийыш пӧртыл кертын, а вич ий гыч тудым тўрыснек реабилитироватленыт. Кызыт 77 ияш Иван Сергеевич Ижбулдин Калтаса районысо Савак Марий ялыште ила.

Иван Сергеевич семынак, илат мемнан коклаштына тўжемле-тўжемле еҥ — мланде ўмбалсе тамык гоч эртыше, шуко ий годым «калык тушман» лўмым нумал коштшо-влак, нунын пелашышт, шочшышт да шочшыштын шочшышт. Илат шучко саманыште карьерым ыштыше-влакат. Улыт тиде жап нерген мондыктараш, кочо чыным сейфлаште шылтен ашнаш шонышо-влакат. Чыла тидыже репрессий саманын шем пўрдыжшым чолганрак корангдаш, пўтынь историйнам — волгыдо страницыжымат, орлыканжымат — пўсӧ шинча дене шымлен лончылаш кўшта.

Г. ЗАЙНИЕВ.

Тиде материаллан тўлымӧ гонорар авторын йодмыж почеш Культура совет фондын Марий отделенийжын Жилсоцбанкысе 000702503 номеран счетышкыжо колталтеш.

ЛУДШО ДА ГАЗЕТ — ГАЗЕТ ДА ЛУДШО

Пырля шоналтена

Кӧ да могай ме улына?

ЙОН пуалтынат, марий калыкын историйже нергенат изин-изин (шекланенрак, лӱдынрак) возгалаш тӱҥалыныт. Тидыже, ойлыманат огыл, сай. Возгалашыже возгалена, лач пашаже гына але кӱлеш семын ок ушно. Южышт ӧрдыж гыч толын ыштымым вучат ала-мо. Мый гын лӱдде каласаш тоштам: шкенан верч шке огына тырше, огына пиж гын, весылан ме огына кӱл.

А ынде айста, кӱлынак шерген лектына. Нигӧ деч уда огыл марий улына: кидна-йолна чылалан мастар, кушташ мурашат кертына, ушнат писе, чолгалыкат сита, пашамат йӧратена, спорт денат келшена, порылыкымат — тӱҥалына гын — кӱсынлышаш уке, уна еҥымат вашлийын-ужатен моштена, чоҥаш пижына гын, лийжак манын тӧчена, пӱртӱсымат моштымына семын йӧратена.

Икманаш, чыла могырымат марийым мокташ лиеш ыле, туге гынат, тӱҥ марий кундемыштына мемнам эше моктен огыт муро, игылтме йӧре каласыме шомакым кечын колаш лиеш.

Молан вара тыгеже лиеда? А ынде шоналтена да шканна шке йодышым пуэна: кӧ да могай ме улына? Кӧ улмынажым шкат ужына. Тура каласаш гын, сулык деч огына лӱд, намысна йомын, порылыкна румбыкаҥын.

Конешне, чылан тыгай огынал, но тӱшка печке мӱйым амырташ ик совла тегытат сита. Марий-влак коклаште шотан койшо еҥжым «шке шотан айдеме» малдалыт. А вет шке шотан лияш оксат, кочкышат огыт кӱл — тидыжлан шонен моштымат сита. Тидыжлан чӱчӱн шипчашкат ончымо, Моско гыч разрешений манметымат вучымо огеш кӱл.

Тӱҥалына сулык гыч. Шылтыме ок кӱл: мо тудо сулыкшо — рвезе калыкше огытат пале. Сандене шонтым огыт жаплe, кугурак деч огыт лӱд, изиракым огыт чамане. Сулык нерген шуко возаш лиеш, но тудым гына шижтарем: сулык ваштареш шогышо-влакшым шем айдемышке луктын пытареныт.

А сулык деч лӱддымаш поро кумылым тодыштеш, порылыкым пытара. Тыматле кумыл, порылык верч ындыжым ешыштат кучедалаш монденыт.

Чыла торжа койыш еш кӧргӧ гыч тӱҥалеш, тушечын уремышке лектеш, умбакыже паша верышке да общественный верлашке шыген пура, тунемме верламат ӧрдыжеш ок кодо.

Намысым йомдарымаште шукыж годым школым титаклат. Школ школак. Тӱшка туныктышо, тӱшка класс. Чыла тидыже шочмо ача-авам нигузеат алмаштен огеш керт. Вет шке шочмо икшывым чон семын ончен куштыш иктат ок чаре, но ушан-шотан икшывым ончен-кушташ, ондак шкалан тыгай лийман. Арамлан мо ойлалтеш: олмаже олмапу деч торашке ок велалт.

Намысдыме еҥым иктат ок пагале да ок акле, но южгунамже намысан-влакышт шкеньыштым весе деч кӱшкӧ шындат. Тыгай койышат ача-ава дечак кусна. Шке могай улат — икшыват тугаяк лияш тырша. Тыгай-влак, мутат уке, лач шкеньыштым гына йӧратат, а воктене улшо-влак ӱмбак сакта йымач. Я шӧрын шинча дене ончат, мом каласен колтымыштымат огыт шекланe: полшер, шӱкшак, тулеч молат. Южгунамже тыгай шомак трагедийланат амалым ыштэ.

Туге лектеш: ондак луктын пыштена, вара иже шоналтена. А вет айдеме чурий да чием дене веле огыл, шӱм-чон денат мотор да поян лийын кертеш. А порылык шотышто гын, конешне, газетын страницылаштыжат шагал огыл возалтеш, но порылыкшым торжалык чотак пызырен. А сайракын шоналташ гын, тошто марий-влак, манвыт, поро лийыныт, икте-весылан ваш полшен, ваш экерен иленыт, садланак дыр тошто марийын капкаже веле огыл, клатшат, йӧрешат суралалтде шинченыт. Кызыт сура ӱмбалан сура, ший ӱмбалан ший. Шонет гынже, марий калык шелыштшо калыкат огыл, а суран-влакышт, ошыни, ындар чонан огытыл, садлан тыгай-влак «илен моштыш кӱлеш» веле малдалыт.

Избирательлан палаш

ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТЫШТЕ КОК ПАЛАТА

«Марий коммуным» лудшо-влак йодыт: ондак СССР Верховный Советыште веле кок палата ыле: Союз Совет да Напиональность Совет, ынде РСФСР Верховный Советыштат кок палата лиеш: Республика Совет да Национальность Совет. Маныт: тыгай ваштaлтышын кӱлешлыкше уло мо?

Избиратель-влакын йодышыштлан вашмутым юрист Г. МЯКИШЕВ пуа.

ДА, тыгай ваштaлтышым Российский Федерацийын Конституцийышкыже 1989 ий октябрьыште пуртымо. РСФСР-ысе государственный властьын кӱшыл органжын структурыжым уэмдаш илыш кӱштен. Ваштaлтыш обществым умбакыже демократизироватлыме, союзный республикын праважым кугемдыме, тудын суверенитетшым кумдаҥдыме нерген ойла.

Айста шарналтена. Ондак Российысе парламентыште 975 депутат лийын. Тений РСФСР-ын 1068 калык депутатшым сайлаш тӱҥалыт. А Калык депутат-влакын съездышт 252 еҥан Верховный Советым сайла. Нине 252 депутат гыч 126-шо Республика Советыште, а 126-шо Национальность Советыште лийыт. 1068 депутат гыч 900-жым территориальный округлаште, а 168-жым национально-территориальный округлаште сайлат.

Конституцийыш ваштaлтышым пуртымо деч ончыч йодышым каҥашыме годым шукын ӱчашеныт, ойленыт: Верховный Советыш чыла наций ден народностьын представительышт сайлалтыт, тыгеже, маныныт, посна палатым ышташ кӱлешыже уке. Но вет РСФСР — леш шуко национальностян федеративный государство, сандене тудын кӱшыл органыштыже представительство иктӧр лийшаш.

Ондак кузе ыле? Автономный республика ма, край ма, область ма, депутат-влак мыняр избиратель улмо шот дене сайлалтыныт. Тыге лектын: мыняр шуко избиратель — тунар шуко депутат. Мутлан, Марий республикылан Российын парламентыштыже але марте 5 вер гына пуалтын.

Ынде сӱрет ваштaлтеш. Марий АССР шкенжын представительже-влакым территориальный округла дечат (ныл депутатым), национально-территориальный округла дечат (ныл депутатым) колта. Тидыжым область ыштен ок керт. Тыгеракын, автономный республика представительство шотышто кӱшнырак шогаш тӱҥалеш.

Палемдышым, Республика Советыште — 126, Национальность Советыште 126 депутат лийыт. Кок палатыжат иктӧр праван лиеш. Республика Советыш калык депутат-влак территориальный округла деч сайлалтыт, а Национальность Советым формироватлыме норма тыгай: кажне автономный республика деч — 3 депутат, кажне автономный область да округ деч — 1 депутат гыч. Тыгеже, Марий АССР-ын представительже-влак кок палатышкыжат сайлалтын кертыт.

РСФСР-ын Конституцийже палатылаште ончышаш йодыш-влакымат палемден. Республика Советын «шинча ончылныжо» социально-экономический виянгмаш, государственный строительство проблема, РСФСР-ысе граждан-влакын эрык да обязанность шотышто праваштым аралыме йодыш лийыт. Национальность Совет Российысе чыла национальностьын интересыштым ончыктен шогаш, аралаш, наций, народность, национальный группа-влакын йодмашыштым шымлаш, чыла йодышым шуко национальностян Совет государствын общий интересше дене кельыштараш тӱҥалеш. Тышкак межнациональный интересым кельыштарымаш пура.

Компетенций дене келшышын, кажне палата пунчалым луктеш. Палата ден палата коклаште умылыдымаш але келшыдымаш шочеш гын, йодыш согласительский манме комиссийыш пуалтеш, вара йодышым палата-влакын пырля эртарыме заседанийыштышт ончат. Тыштат ик ойыш огыт шу гын, йодышым РСФСР Калык депутат-влакын съездышт ончаш тӱҥалеш, тыге тудо иктешлыме пунчалым луктеш.

Верховный Советысе палата-влакын составыштым кажне ийын уэмдаш палемдыме (тиде уэмдымашыжым вес семынже ротаций маныт). Кажне палатын Председательже да тудын заместительже сайлалтыт.

Республика Советыштат да Национальность Советыштат комиссий-влак лийыт. Нуно Верховный Советыште ончышаш, лукшаш закон-влакын проектыштым, тыгак ончыкылык моло пунчалын проектыштым каҥашаш, государственный орган ден организацийын пашаштым контрольышто кучаш тӱҥалыт.

Ойлышаш шомакем уло

Имныдыме ял—ял мо?

Кугу Отечественный сар тӱҥалме ийлан Шуармучаш ялыштына 84 сурт ыле. Тушто пашам ыштен кертше 240 еҥ илен. Тачысе кечылан улыжат кумло сурт кодын. Тушто пашам ыштен кертше 28 еҥ, 28 пенсионер да латшым тунемше илат.

Ушышкем шымлуымшо ийла толын пурат. Тунам ялыштем бригадирлан ыштем ыле. Ик эрдене председательна Андрей Иванович Павлов мыйым шкеж деке ӱжыктышат, ойла:

— Иван Максимович, бригадир семын, пошкудет-влак дене мутланен налаш кӱлеш. Тендан ялдам «перспективный огыл» манме радамышке пуртымо, сандене у пӧрт-влакым ыштыме огеш кӱл.

— Мыйым шкемым налаш гын,— маньым председательлан,— кеч-мом ыштыза, Шуармучаш гыч каяш шонымаш уке да каяш ом тӱҥал.

Тидыже председательым сырыктыш веле, но шонымашемым садыгак ваштaлтен омыл. А вот самырык еҥ-влак коклаште озанлык вуйлатышын мутшым колыштшо-влак шагалын огыл лийыныт.

Икана кызытсе председатель Василий Иванович Павловлан мемнан ялыште озанлыкын вийже дене, оксаже кӱшеш иктымыар илы-

Йӱксавыш

ЛӰМЖӦ УЛО, А ГАЗЕТШЕ...

А. БОГДАНОВЫН «Юл увер» газет шонкалаш тарата» статьяжым лудын лекмеке, мыйынат возаш кумылем лекте. Кодшо кечылаште Помар селасе «Юбилейный» культура дворецыште потребительский обществысе уполномоченный-влакын погынымашышт эртыш. Тушто мутым налмек, Карл Маркс лӱмеш колхозын председательже Е. Н. Трудолюбов марла ойлаш тӱҥале. Залыште йӱкйӱан тарваныш. Евгений Николаевичын ойжым погынымашым вӱдышӧ кӱрлӧ да погынышо-влак деч йодо: «Рушла але марла ойлыкташ?» Йӱклымӧ почеш рушла ойлыктынешт ыле, но председатель марла веле выступатлаш кӧныш да марла пеш сайын «шелышт» пуыш.

Кок шонымашат лектеш: ик шотшо дене, чынак, залыште руш-влакат шукын ыльыч. Векат, шукынжо огыт умыло. Садлан, очыни, рушла ойлаш кӱлеш ыле. Но вес шотшо дене, марлаже ме нигунамат, нимогай погынымаштат ойлен огына керт мо? Теве кодшо ийын Волжский районак представительже Эҥерымбал ялыште погынымашке толын ыле. Шкеже руш лийын. Залыште вес калык гыч шкетынак веле ыле, но марий еҥ-влаклан рушла ойлаш перныш. А вес йылме дене шке шонымашым калык ончылно почын пуаш чот тунемше еҥланат куштылгак огыл.

Мыйын шонымаште, республикыштына йылме шот-

тийлаште рушла мутланыме, моло нергенат А. Богданов чын воза. Школлаштат йот йылмым (немыч, английский, француз) тунемаш жап, марий йылме дене таҥастарымаште, кок пачаш шукырак пуалтеш. Икшыве-шамыч тудым визымше (ондак нылымше) класс гыч латикымше класс марте тунемшаш улыт. «Документешышт», йот йылмым пала, маныт возена, а ончет гын, мутланенже йӧршеш огыт мошто. А кӱлеш мо йот йылме дене мутланен мошташыже?

Ну, йӧра, кандаш классым тунем пытарымеке, рвезе але ӱдыр-влак пелыже утла СПТУ-шко каят, вара мӧҥгеш ялыш пӧртылыт але олаш «лакемыт». А тынар жап йот йылмым тунеммыже нунылан молан кӱлеш? Шукышт ӱмырешышт (ял озанлыкыште але оласе предприятийлаште) тыглай пашазе лийыт. Кӧ дене йот йылме дене мутланат? Мыйын шонымаште, йот йылмым визымше-индешымше классыште туныктымаш — тиде самырык тукымын вуйжым аҥыртылмаш, нуным кӱлешан шонымаш деч кораҥдаш толашымаш. Лиеш тыге ышташ: луымшо-латикымше классыште факультатив йӧн дене йот йылмым тунемаш. Южо рвезе але ӱдыр высший учебный заведений деч вара аспиравтурыш тунемаш каяш шона гын, кумылжо почеш жапым утларак ойыраш лиеш.

Школыште марий йылме — йот йылме деч шотлы-

Наука але тидлан нимат ок полшо, полшенжат ок керт. Тачысе кечылан икшыве-влакын вуйышкышт шинчымашым огыл, а «вӱдым оптена». Вара «Молан йоча-влакын тунемаш интересышт уке?» манына. А Татар АССР-ысыла чыла предметым шке йылмына дене туныкташ мыланна кӧ да мо чаракым ышта?

«Юл увер» газет лекмым кугу куан кумыл дене вучышна. Ынде районысо марий-влакын шке йылме дене лекше газетна лиеш шонышна. Но арам: рушла лекше «Волжская правда» газетым марлаш кусараш тӱҥальыч.

Айста «Юл увер» газетын марлаҥдыме вариантше-влак дене пальыме лийына. Лӱмын огына ойырэ, а кидыш могай перныше газетым лостыклена. 13-шо январьыште лекше номер: 1-ше страницыште Марий АССР Верховный Советыш кандидат-влак нерген лучко корнан кӱчык увер уло. «Калык контроль» страницыште «Пасуэш мом шынлена?» заметка кугу огыл верым налын. Кумшо страницыште ял нерген нимат уке. 4-ше страницыште кум изи почеламутым «Поэзий лукеш» печатлыме. Тиде гына ялысе лудшылан «пӧлеклалтеш». 30-шо январьыште лекше номерыште 1-ше страницыште «Кӱчыкын» рубрикым ялысе илышлан пӧлеклыме. Улыжат 15—30 корнан ныл увер. Кок номерыште лу фотоснимкым ужына. Кеч иктыже ялысе труженикла пӧлеклыме лийже ыле! Уке. Нимом лудаш, нимом ончаш! «Юл увержат», «Волжская правдажат» оласе илыше-влаклан веле лектыт.

Ял илыш нерген возымо уке гын, ялысе лудшыжо газетым куанен вуча мо? Тидым газет пашаеҥ-влак пальышаш улыт чай. А. Богдановын ойжым сайлан шотлем: «Юл увер» ялысе лудшо-влаклан лекшаш, посна газет лийже, рушла гыч кусарыме огыл.

Мыйын шонымаште, А. Богданов мемнам помыжалтара! Мый Аркадий Арсентьевичым шымлуымшо ий тӱҥалтыш гычак палем. Тудо могай пашам шке ӱмбакыже налеш гын, эре чеслын шукта, кугу кӧргӧ вийкуатан. Эре калык дене пырля. Теве дублироватлыме «Юл уверын» тӱсшӧ, содержанийже марлаҥже манын мыняре ышта. Мыняр у марий автор-влакын лӱмыштым луктеш! Молодец!

«Юл уверым» самостоятельный газетым ышташ меат вийнам огына чамане: юнкор, ялкор-влакым ешарена, школлаште кружок-влакын пашаштым уэмдена, ялысе калыкын илышыжым у семын, илышлан келшышын ончалына, подписчик-влак коклашкат лектына.

А. МАКСИМОВ,
Карай школышто марий йылмым да литературым туныктышо.
Волжский район.

МОТКОЧ СУАПЛЕ, НО...

ШУКЕРТЕ ОГЫЛ 16 январьысе «Марий коммуныште» Назарий Александровын «Сылнымут мастарым жаплат» заметкыже савыкталт лекте. Тушто уста писатель Н. С. Мухинын шочмыжлан 100 ий темме юбилей пайремжылан ямдылалтмаш кузе каймыме нерген возымо. Мутат уке, тиде суапле паша. Ме шкенан марий калыкнан лӱмлӧ эргыже ден ӱдыржӧ-влакым мондышаш да ӧрдыжеш кодышаш огынал.

Шке шонымашем нимом шылтыде вигак каласынем. Олыкъял гай изи ял-влакшым ондакак тӱзатыман огыл ыле мо? Тыгай пашам эртараш лӱмынак иктаж-кӧн 100 ий темме юбилейжым вучен шинчыман мо? Але теве эше Морко районыштак Папанино ял нерген ойлат (тидыже газетыштат савыкталтын). Чаманен каласаш логалеш, туштыжо писательже шочын огыл. А вет ончалаш гын, Морко кундемыште да пӱтынь республикыште тыгай «изи ял» манмыже шӱдӧ дене погына.

Коеш, Морко районысо вуйлатыше-влак тидын шотышто икмыняр ошкылым ыштен шогат. Тидыжат, конешне, южгунамже тыгай пайремлан кӧра ышталтеш. А кузе уке гын, вет шуко уна-влак Олыкъялыш толшаш улыт. Намыс вет да оҥай огыл, кунам Н. С. Мухинын шочмо суртшо пелен волен шичше пӧрт лиеш.

Мый тыге умылышым (моло лудшо йолташ-влакым ом пале): ялым уэмдаш, тушто асфальт корным ышташ иктаж писательын юбилейжым вучыман. Вет Морко мланде поэт, писательым шуко луктын. Вашке нунынат юбилейышт толын шуэш. Теве, мутлан, Вончыдӱр ял гыч лекше писатель Яков Элексейнын шочмыжлан шӱдӧ ий толын шуэш. Тунамже кузе лийман? Мутанаш маныл ом ойло, мый шкеже писатель-педагогым ушкаже улам.

Мый ом пале, тыгай юбилей пайремым кажне писатель лӱмеш эртарат мо? Ала тиде, руш манмыла, «модышко» савырнен? Тыгодым кочо шонымаш толын пура. Молан але марте марий классик М. Шкетанын шочмо ялыштыже музей-пӧртым почын огыт керт. Кӧ тыште титакан?

керт. Вет шке шочмо икшывым чон семын ончен кушташ иктат ок чаре, но ушан-шотан икшывым ончен-кушташ ондак шкалан тыгай лийман. Арамлан мо ойлалтеш: олмаже олмапу деч торашке ок велалт.

Намысдыме еҥым иктат ок пагале да ок акле, но южгунамже намысан-влакышт шкеныштым весе деч кӱшкӧ шотлат. Тыгай койышат ача-ава дечак кусна. Шке могай улат — икшыват тугаяк лияш тырша. Тыгай-влак, мутат уке, лач шкеныштым гына йӧратат, а воктене улшо-влак ӱмбак сайта ымат, я шӧрын шинча дене ончат, мом каласен колтымыштымат огыт шеклане: нолнер, шӱкшак, тулеч молат. Южгунамже тыгай шомак трагедийланат амалым ышта.

Туге лектеш: ондак луктын пыштена, вара иже шоналтена. А вет айдеме чурий да чием дене веле огыл, шӱм-чон денат мотор да поян лийын кертеш. А порылык шотышто гын, конешне, газетын страницылаштыжат шагал огыл возалтеш, но порылыкшым торжалык чотак пызырен. А сайракын шоналташ гын, тошто марий-влак, маныт, поро лийыныт, икте-весылан ваш полшен, ваш эҥертен иленыт, садланак дыр тошто марийын капкаже пеле огыл, клатшат, нӧреппат суралалтде шинченыт. Кызыт сура ӱмбалан сура, пий ӱмбалан пий. Шонет гынже, марий калык шолыштшо калыкат огыл, а суран-влакышт, очыни, яндар чонан огытыл, садлан тыгай-влак «илен мошташ кӱлеш» веле малдалыт.

Тышечынак икшыве-влакат шолышташ тунемыт. Ача-ава шала кийышым шӱдыраш йӧрата гын, икшывыштат тидлан изинек кумыланыт. Маныт: колхозыным шолышташ лиеш. Колхозыным шолышташ тунеммеке, весыныжат солалташ йӧсӧ огыл. Но тудым гына мондымо огеш кӱл: шолыштмо дене нигунамат от пойо. Яра толшо — ярак кая. А мо муметым озажлан пӧртылтет, кнен кодшым кӱлеш верыш намиен пыштет — тидыжлан ӱлычат, кӱшычат моктат. Чон поро гын, омыжат вет тамле.

Маныт, поро, сай чонан еҥын ӱмыржӧ кӱчык. Кӱчык лиеш шол, кунам тудо шкетын. А кӱлеш ыле тӱшкан, шукын лияш. Вет тӱшка вий веле илышыште сеҥаш полша, кудыжак лач марий калыкын ок сите. Шке шотан еҥжымат кӱлеш семын аклен огыт мошто. Шке шотан еҥ кочо лем дене кылым ок кучо, йӧратымаш дене ок мод, вате дене ок торгае, шке шочмо йылмыже дене йылдыр гына мутлана, ача-аважым, лишыл еҥжым, калыкшым пагала, йӧрата, нунын дене кугешна, калыкшын культурыжо верч тырша. Тыгай еҥ-влакым жаплаш, нунын почеш каяш кӱлеш ыле. Тунамже мемнам, марийым, игылташ, шылталаш, вурсаш огыл, йоҥылыш тӱкен колташат огыт тошт ыле.

Айдемын торжалыкшым пытартыш жапыште юмылан ӱшаныдыме дене кылдат. Тидын нерген печатьыштат кумдан возат. Но марий-влак атеизм деч але нигузе ынешт ойырло. Государственный атеизм деч корангме, а марий кундемыште гын атеизмлан уло вийын пижын шичме. Ончет гынже, тудын пайдаже уке. лач кӱлдымашлан веле полша: сулыкым погаш, намысдымышке савырнаш, торжа лияш, порылыкым пытараш. Ото-влакым пытарыме, юмылан кумалше-влакым шыгыремдылме. Тидын годымак йӱшӧ-влак ешаралтыныт, эсогыл школышто тунемше-влакат кочо лем тамымат палат, сексланат изинек тунемыт. Мыйын шонымаште, кажне айдемын юмыжо (порылыкшо, ӱшанже) лийшаш. Икманаш, койышыж дене юмо гай лийшаш, сотана гай огыл.

Чыла тидыжым мемнан деке иктат ӧрдыж гыч толын тӧрлен, ыштен огеш кодо. Шкенан илышна, тудын культурыжо, порылыкшо, намысше верч шке кучедалшаш улына.

Такшым марий-влак ӧрдыж верлаште, маныт, шкеныштым эплын кучен моштат, тугеже молан шке тӱҥ кундемыштына чыла вере, чыла годым эплын кучаш огына тырше? Але вара тидыжлан посна курсым эртыман. Вет курс еш гыч, илыме пӧрт да пачер гыч тӱҥалшаш, а школ тидыжлан полшышаш гына.

Мутлан, Прибалтикыште эстетический воспитаний нерген лӱмын книга луктылтеш. Тыгай книгаже мемнан дене уло мо? Уке. А кӱлеш ыле. Шижына: тошто марий йӱлам пӧртылташат шонымаш уло. Мутат уке, мо сайжым пӧртылтена гын, тидын дене нимом огына йомдаре. но илыш ик верыште ок шого, марият ик месташте тошкештшаш огыл, сандене илышыш шуко уым, сай койышым пурташак кӱлеш ыле.

Тидыже сайын, арун, моторын канен моштымашым ончыкта ыле. Мутлан, кыдалаш школым тунем пытарыше икшывын аттестатым налме кечыжым ала-мо семын сӧрал пайрем кечыш савыраш лиеш, кудыжо кызыт южгунамже йӱмашке веле савырна.

Икманаш, мыланна таче шкенан нерген, шке культурына, илыш-йӱлана нерген ойлымо да возымо гыч пашаш куснаш кӱлеш. Тидым эн ончычак самырык-влак деч тӱҥалман. Кушшо тукым волгыдо, поро шӱм-чонан лиеш гын веле, ончыкылан могай-гынат ваштылтыш лийын кертмылан ӱшан шочеш.

О. КУЗНЕЦОВА,
селькор.

Параньга район.

— Иван Максимович, бригадир семын, пошкудет-влак дене мутланен налаш кӱлеш. Тендан ялдам «перспективный огыл» манме радамышке пуртымо, сандене у пӧрт-влакым ыштыме огеш кӱл.

— Мыйым шкемым налаш гын,— манын председательлан,— кеч-мом ыштыза, Шуармучаш гыч каяш шонымаш уке да каяш ом тӱҥал.

Тидыже председательым сырыктыш веле, но шонымашемым садыгак вашталтен омыл. А вот самырык еҥ-влак коклаште озанлык вуйлатышын мутшым колыштшо-влак шагалын огыл лийыныт.

Икана кызытсе председатель Василий Иванович Павловлан мемнан ялыште озанлыкын вийже дене, оксаже кӱшеш икмыняр илыме пӧртым ышташ мутым луктынам ыле. Тунам тудо торeш ыш лий. Шонышым: икмыняр жап гыч пашалан пижыт. Но уке, нимо огеш чоҥалт.

Мыйым, илалше колхозникым, эше теве мо моткоч тургыжландара. Самырыквлаклан ала тиде мыскарала чучын кертеш. Но мый гын имньыдыме ялым яллан ом шотло. Шке жапыштыже Шуармучаш ялыште нылле имне лийын. А таче иктат уке. Вет иктаж-кӧ черланен кудалта гын (мый уже палемдышым: ялыштына 28 пенсионер ила), тудым больницыш нимо дене наҥгаяш. Шошо шуэш, пакчам куралаш кӱлеш — адак имне деч посна моткочак неле.

И. СТОЛЯРОВ,
пашан ветеранже.
Советский район,
«Большевик» колхоз.

лаш кӧныш да марла пеш сайын «шелышт» пуыш.

Кок шонымашат лектеш: ик шотшо дене, чынак, залыште руш-влакат шукын ыльыч. Векат, шукынжо огыт умыло. Садлан, очыни, рушла ойлаш кӱлеш ыле. Но вес шотшо дене, марлаже ме нигунамат, нимогай погынымаштат ойлен огына керт мо? Теве кодшо ийын Волжский районак представительже Эҥерымбал ялыште погынымашке толын ыле. Шкеже руш лийын. Залыште вес калык гыч шкетынак веле ыле, но марий еҥ-влаклан рушла ойлаш перныш. А вес йылме дене шке шонымашым калык ончылно почын пуаш чот тунемше еҥланат куштылгак огыл.

Мыйын шонымаште, республикыштына йылме шотышто у законым лукташ кӱлешак. Мый гын тыге келшем ыле: погынымашлаште рушлат, марлат (иктӧр) ойлаш лийже. А кызыт марий йылмын государственный статусшо уке. Адакат кӱшыч кагаз толмым вучена мо? А молан илышыштына шканна шке оза огынал? Мемнан Марий правительство эре кӱшыл оза шинчаш ончаш тунемын, кызытсе жапыштат тугай койыш денак ила.

Официальный мероприя-

йот йылмым тунеммыже нунылан молан кӱлеш? Шукышт ӱмырешышт (ял озанлыкыште але оласе предприятийлаште) тыглай пашазе лийыт. Кӧ дене йот йылме дене мутланат? Мыйын шонымаште, йот йылмым визымше-индешымше классыште туныктымаш — тиде самырык тукымын вуйжым аҥыртылмаш, нуным кӱлешан шонымаш деч корандаш толашымаш. Лиеш тыге ышташ: луымшо-латикымше классыште факультатив йӧн дене йот йылмым тунемаш. Южо рвезе але ӱдыр высший учебный заведений деч вара аспирантурыш тунемаш каяш шона гын, кумылжо почеш жапым утларак ойыраш лиеш.

Школышто марий йылме — йот йылме деч шотлыдымо йылме. Кагаз чыта манына да пунчалым возгалена. Кӧ колеш, кӧ шотыш налеш? Урокышто тунемше иктаж-мо нерген каласкалаш тӱҥалеш гын, «марла тиде мутшо кузе лиеш?», манын йодеш. Ынде тунемшын вуйжымат аҥыртыл пытарен улына, тунар луткален улына. Марий мутерет вуй гыч лектын возын ала пуреҥжат шуын огыл? Кузе сай шинчымашым марий ӱдыр-рвезе-влаклан вес йылме дене шыҥдарен керташ?

ын марлаҥдыме вариантше-влак дене палыме лийына. Лӱмын огына ойыро, а кидыш могай перныше газетым лоштыклена. 13-шо январьыште лекше номер: 1-ше страницыште Марий АССР Верховный Советыш кандидат-влак нерген лучко корнан кӱчык увер уло, «Калык контроль» страницыште «Пасуэш мом шындена?» заметка кугу огыл верым налын. Кумшо страницыште ял нерген нимат уке. 4-ше страницыште кум изи почеламутым «Поэзий лукеш» печатлыме. Тиде гына ялысе лудшылан «пӧлеклалтеш». 30-шо январьыште лекше номерыште 1-ше страницыште «Кӱчыкын» рубрикым ялысе илышлан пӧлеклыме, улыжат 15—30 корнан ныл увер. Кок номерыште лу

ий тӱҥалтыш гычак палем. Тудо могай пашам шке ӱмбакыже налеш гын, эре чеслын шукта, кугу кӧргӧ вийкуатан. Эре калык дене пырля. Теве дублироватлыме «Юл уверын» тӱсшӧ, содержанийже марлаҥге маным мыняре ышта. Мыняр у марий автор-влакын лӱмыштым луктеш! Молодец!

«Юл уверым» самостоятельный газетым ышташ меат вийнам огына чамане: юнкор, ялкор-влакым ешарена, школлаште кружок-влакын пашаштым уэмдена, ялысе калыкын илышыжым у семын, илышлан келшышын ончалына, подписчик-влак коклашкат лектына.

А. МАКСИМОВ,
Карай школышто марий йылмым да литературым туныктышо.
Волжский район.

РЕДАКЦИЙ ДЕЧ. А. Богдановын статьяже лекме деч вара ме «Юл увер» газетын редакторжо А. Лукаев дене мутланышна. Тудо чын палемдыш: тиде материалыште нӧлталме йодышым редакций вий дене гына решатлаш ок лий. Редактор шкеже гын райгазетым марла посна лукташ шонымылан ваштареш огыл.

Таче А. Богдановын статьяжлан пурышо йӱксавышым печатлена да тиде мутланымашке райгазет редакцийласе пашаеҥ-влакымат ушнаш ӱжына. Шке шонымашыштым возен колтен кертыт тыглай лудшо-влакат. Вет районлаште марла газетым лукмо шотышто проблема чыла кундемлан келшен толшо.

Газетым лукмо паша—партийный паша. Тыге палемден эше В. И. Ленин. Садлан партийный пашаеҥ-влакат шке шонымашыштым каласат манын шонена.

иктаж писательын юбилейжым вучымаш. Вет Морко мландыже поэт, писательым шуко луктын. Вашке нунынат юбилейышт толын шуэш. Теве, мутлан, Вочмыдур ял гыч лекше писатель Яков Элексейын шочмыжлан шӱдӧ ий толын шуэш. Тунамже кузе лиман? Мӱнтанаш манын ом ойло, мый шкеже писатель-педагогын уныкаже улам.

Мый ом пале, тыгай юбилей пайремым кажне писатель лӱмеш эртарат мо? Ала тиде, руш манмыла, «модышко» савырнен? Тыгодым кочо шонымаш толын пура. Молан але марте марий классик М. Шкетанын шочмо ялыштыже музей-пӧртым почын огыт керт. Кӧ тышке титакан?

Мут толмашеш, тидым каласынем. Тек лудшо еҥвлак мыйым чын умылат: шкеже тыгай паша верч уло кумылын шогем. Н. С. Мухинын юбилейжым меат, Советский районысо маргвед ден тунемше-влакат, шӱм вургыж вучена. Шкенан Кужмарий кыдалаш школыштына икшыве-шамыч дене пырля писательын илышыжым да творческий корныжым угыч да угыч шергал лектына. Тыгак лӱмлӧ авторын «Мом ӱдет, тудым тӱредат» пьесыж почеш йоча-влакын вийышт дене спектакльым шындаш ямдылалтына. Тидыжым драмкружок уло кумылын шуктен толеш.

Н. АЛЕКСЕЕВ,
марий йылмым да литературым туныктышо.
Советский район.

Кресаньыкын озанлыкше

Мый ялеш шочын-кушкынам, ачан колымыжлан кӧра л а т к у м и я ш а к сурт-печылан оза лияш да пашам ышташ тӱҥалаш логалын. 1931 ийыште колхозыш пуренам, вараже тудым вуйлаташ шогалтеныт. Сар деч вара кугемдыме колхозын председательжылан ыштенам. Сандене шке озанлыкынат, коллективный озанлыкынат могай улмыштым сайын палем.

Собственность нерген законын проектше нерген ойлаш гын, колхоз да совхоз дене пырля кресаньыкын шке озанлыкшат ваштареш омыл. Но лач шке озанлык дене илаш, келшышыже шагал лектеш манын, шонем.

Законын проектшым чыла могырымат вискален-шоналтен ончыман. Вет фермер але хутор озанлыкын материальный базыже лийшаш. Мый колхоз, совхозвлакым арален кодышаш верч шогем. Но ял озанлык продукцийлан закупочный акым нӧлталме нерген закон кӱлеш.

Е. ЧЕЗГАНОВ,
сарын да пашан ветеранже.
Оршанка.

Лудшо редакцийыш толын

ИКТЫЖАТ ЧАКНЕН ОГЫЛ

ГАЗЕТ редакцийыш шочмын эрдене, 5 февральыште, икмарда кап-кылан ӱдырамаш пурыш. Саламлалтмеке, ойжым тыгерак тӱҥале:

— Мый Оршанка район, Шкетан лӱмеш колхозын тӱҥ зоотехникше Елизавета Фоминична Кузнецова улам, полышым йодын толынам.

Газет редакцийыш толаш амалже тыгай лийын. 4 февральыште, рушарнян, Шкетан лӱмеш колхоз гыч Йошкар-Ола шыл комбинатыш ӧрдыктарыме лу ӱшкыжым график почеш конденыт. Республикысе районла гыч вольыкым кондышо моло представитель семынак, приемный базыште черетым налыныт, шумеке, лу ӱшкыжым висашке поктен пуртеныт. Вольыкым принимательше М. Г. Рыбакова нелыт мыняр лиймым палемден.

Тылеч вара шӱшкылмӧ цехыш наҥгайыме деч ончыч ӱшкыж-влакым посна клеткылашке шогалтат. Виса гыч клеткыш шогалташ базын пашаеҥже-влак полшат. Тиде кечын ты пашам коктын шуктеныт. Иктыже Г. М. Халтурин лийын. Умбакыже мо лиймым Е. Ф. Кузнецован ойлымыж гыч рашемдена:

— Вӱтасе клеткыш пурымо коридорыш резинке кем деч посна лишемаш огеш лий. Вольыкым принимательше Г. М. Халтурин мыланем ойла: «Ӱшкыжет-влакым поктен кондо, клеткыш петыре». А клетка лишке мыйже миен ом керт, теле кем дене терыс да лавыран вӱдым келын от пуро вет. Йӧра кеч ӱшкыж-влак поктыде, шкеак клеткыш пурышт. Мый вольыкым принимательше деч ынде йодам: «Мемнан клеткын номерже могай?» А саде пӧръеҥет игылтме семын ойла: «Тол да ончо. Резинке кем дене толаш кӱлеш ыле. Мом тыге йылдыртатен коштат». Ме, вольык ончымо паша дене кылдалтше пашаеҥ-влак, тугакшат талук мучко манме гаяк резинке кем дене коштына, олашкыжат вара тыгай йолчием денак толман мо? Вӱтасе коридор мучко лу метр чоло кайышым, умбакыже нигузе ошкылаш. Вет тудыжо (Г. М. Халтурин) резинке кемым чиен, номержымат ончалын, каласен кертеш ыле. Игылтме семын воштыльо гына. А виса гоч вольыкым принимательше ӱдыр (М. Г. Рыбакова), клеткын номержым ончыктыде, мыланем актым возен ыш пу. Тудат шке мурыжымак мура: «Кем дене толаш кӱлеш ыле, могай игече шогымым паледа вет». Тыге 3500 килограмм чумыр нелытан вольыкым сдатлыме нерген актым ышт пу, тутак мӧҥгӧ пӧртылаш логале.

Тиде кечынак комбинатыш кайышна. Директорын заготовка шотышто заместительже Г. А. Назарчук да заготовка отдел начальник Т. С. Васильева дене мутланышна. Мутланымашке М. Г. Рыбаковам ӱжыктышт. Халтурин тиде кечын пашаште лийын огыл, канен.

— Рушарнян, чынак, озанлыкла гыч кондымо вольыкым принимательмашке нелылык уло, — мане Татьяна Семеновна. — Тиде кечын шукынжо канат, а вольык ятыр пура. 4 февральыште 230 вуй тӱкан шолдыра вольыкым да 120 сӧснам конденыт. Тыглай кечын вольыкым виса гоч принимательше кок еҥ ышта гын, рушарнян — икте веле. Адакшым кызыт шуко еҥ грипп дене черле улыт. Южо кечын шкеат тыглай пашаеҥ радамыш шогалына. Тидымат шотыш налман: мемнан деке кече еда районласе озанлык гыч шуко еҥ толеш. Мыняр еҥ — тунар койышшоктыш, кажныж дене кутырен моштыман.

— Маргарита Геннадьевна, тыланет пашам садыгак мучаш марте шукташ, документым пуэн колташ кӱлеш ыле вет, — М. Г. Рыбаковам шылтала Г. А. Назарчук.

— А мый, клеткын номержым палыде, актым кузе возем? — вашешта М. Г. Рыбакова. — Шкетан лӱмеш колхозын тӱҥ зоотехникше мый денем вурседылаш, туманлаш веле тӱҥале. Вара лектын кайыш. Изиш варарак, клеткын номержым пален налмеке, актым возышым.

— Георгий Артемьевич,— йодна Назарчук деч, — терыс да лавыра вӱдшым молан огыда коранде, тидлан техникыда уке мо? Вет вӱдым жапыштыже корангдеда гын, тыгай умылтыдымаш огеш лек ыле.

— Техникына уло, вӱдым тулен шупшыктыш кугу печкеан кок автомашинам кучена. Шуматкечын да рушарнян игече леве шогыш, клетка деке пурымо коридорышко вӱд погынен. Но йӧн лийме семын вӱдым тулен налын, корангденак шогена. Шкенан машинана ситыдыме годым полышым ӧрдыж гычат йодына.

Чынак, базыште корно моткоч лавыран, вӱд, шинча. Тушко кем деч посна пураш шоныманат огыл. Йодыш лектеш: базын пашаеҥже-влак виса гыч вольыкым наҥгаен петырыме пашам молан шке ӱмбакышт налын огытыл? Вет тыге ышташ гын, озанлыкла гыч толшо еҥ-влаклан эсогыл базын кӧргӧ кудывечышкыжат пурымо огеш кӱл ыле. Вольыкым сдатлаш толшо еҥлан резинке кем деч посна тышште нимом ышташ. А колокумло градус йӱштӧ годым Параньга але Марий Турек велым резинке кем дене толын ончыян, кужу корнеш йолетым йӱштӧ налеш. Але вара нунылан кажне гана пелен кемым кондыман?

Айдеме ден айдеме коклaсе кыл — илышнан негызше манына. Тудын могай улмыж денак кылдалтын коллективысе микроклимат. Теве вольыкым клеткылаш петырыше Г. М. Халтурин Кузнецовалан клеткын могай номеран улмыжым каласен огеш керт ыле мо? Тидым ышта гын, шӱрдылмӧ марте шуаш амал ок лий ыле. Халтуринлан икмыняр метрым ошкылаш неле лийын мо? Тыште еҥым пагалыдымаш вигак шижалтеш.

Уке, ме тӱҥ зоотехник Е. Ф. Кузнецовамат пыдалын налаш огына шоно. Подышым верешак решатлаш лиеш ыле. Йӧра, вольыкым клеткыш принимательше Халтурин титакан. Назарчук тудым каҥашена, кӱлеш мерым ыштена манын ӱшандарыш. Вольыкым виса гоч принимательше М. Г. Рыбаковам утыждене шылталаш йылме ок савырне, молан манаш гын, ик еҥлан тиде пашам шукташ неле. Вет вольыкым висыман, мыняр вуй улмым шотлыман, вара актым возаш вес зданийыш куржман. А коктын лийме годым паша ок кучалт. Мемнан шонымаште, принимательш кече еда кок еҥым ойырыман.

Е. Ф. Кузнецова актым возымым вучен кертеш ыле. Умылыдымаш лекме годым, Г. А. Назарчук манмыла, вуйлатыше, специалист-влак деке мӧҥгышкышт телефон дене йыҥгыртаташ лиеш. Манмыла, вашпижмаште ик могыржат чакнаш шонен огыл.

В. СМОЛЕНЦЕВ,
«Марий коммунын» спецкоржо

МАРИЙ КАЛЫКЫН ВОШТОНЧЫШЫЖО

«Спектаклын пайдаже уке манаш пырчат ок лий. Спектакль воштылтышан лиеш ма, ойганшортман лиеш ма, садак пайдаже иктак. Илышыште мо осал, мо йӧндымӧ уло, мо мыскылтышан, пеле-пула паша, арик-турик ен уло, чыла спектаклеш ончыкталтеш. Ончышо-влак, спектаклым ончен, илышын чынжым палат. Ен илышыштыже южгунам титакым ышта гынат, ок шиж. Вара спектаклым ончен, шке титакшым пален, пытараш тӱҥалеш. Спектаклым воштончыш дене таҥастараш лиеш. Чуриет лапаялтын гын, от уж вет: воштончышыш ончалат — раш ужат, вара чуриетым йыгырает. Тугак спектакль ончымаштат», — тыгерак возен М. Шкетан 1923 ийыште «Йошкар кече» газетыште спектакль да театр нерген.

А ынде марий театрлан 70 ий темын. Шукома але шагал — ийгот шот дене ончаш кӱлешыже уке, шонем. Уста марий писатель-классикын ойжо дене каласаш гын, театр шымлу ий марий калыкын воштончышыжо лийын шоген да ончыкыжымат театр-воштончыш гоч ме шкенан уто-ситынам ужын, тӧрлен шогаш тӱҥалына.

Йӧратен марий калык шке театржым, кызытат йӧрата да кугешна. Пагалат мемнам пошкудына-влакат. Чыла тидыжым 10 февральыште М. Шкетан лӱмеш Марий государственный драматический театрын пайремышкыже толшо ен-влак эше ик гана раш пенгыдемденыт.

Шымлу ий жапыште марий калык коклаште ыштыме суапле пашажым иктешлен, тӱрлӧ жапыште театрыште пашам ыштыше уста артист ден драматург-влакым шарналтен, театрын тӱҥ режиссержо В. А. Пектеевын кӱчыкын каласкален лекмекыже, мутым партий обкомын секретарьже А. А. Зенкин нале. Тудо М. Шкетан лӱмеш Марий государственный драматический театрым Марий АССР Верховный Совет Президиумын Почетный грамотыж дене наградитлыме нерген Указым лудын пуыш, грамотым театрын директоржо Г. П. Зачиновлан кучыктыш. Тыгак марий театральный искусствым виянгдымаште кугун тыршымыжлан да кугу сеҥымашыш шумыжлан артист Ю. Алексеевлан «Марий АССР-ын заслуженный артистше» лӱмым пуымо нерген Марий АССР Верховный Совет Президиумын Указшым лудо.

Марий театрым саламлаш Татар, Башкир, Чуваш театрла гыч делегаций-влак толыныт ыле, эстон таҥна-влак саламлымашан телеграммым колтеныт.

Республика деч ӧрдыжыштӧ илыше марий-влакат шке театрыштын юбилей касышкыже толде кодын огытыл. Свердловский область гыч марий-влак чапле концертым конденыт, пошкырт марий-влакат ятыр поро шомакым ойленыт.

Йошкар-Оласе ик организаций ден предприятият театрым пайремже дене саламлыде кодын огыл, очыни. Саламлымаш кум шагат чоло шуйнен. Лач тидыжак театрын шуко йолташыже улмым раш пеҥгыдемден.

Перерыв деч вара сценыште артист-влак театрын илыш корныж нерген лӱмынак ямдылыме концерт гайым ончыктышт. Тыште нимом утыжым шонен лукмо огыл. А театрын репертуаржге гыч налме спектакль гыч ужаш-влак тудын илыш корныжым ончаш толшо калыклан рашемдышт.

Совет элна мучко граждан сар лӱшкен шогымо жапыште марий калыкын ончыкылыкшо верч тургыжланыше-влак пырля чумырген спектаклым ямдыленыт. Вара ял гыч ялыш йолын коштыныт, калыклан марла спектаклым ончыктеныт. Тунам передвижной театрна сурт-дымо-печыдыме лийын. Лач кандаш ий эртымеке гына тудо шкенжын пӧрт сийжым эртарен. Тунам Какшан сер воктене театр зданий нӧлталтын.

Шымлу ий жапыште шуко лӱмлӧ ен-влак театрын сценыштыже модыныт. Тиде — А. Конакова, В. Якшов, И. Россыгин, М. Сапожникова, М. Романова, Г. Пушкин да шуко-шуко молат. Театр сцена гыч ме эре ак куанен ончена уста драматургна-влакын — С. Чавайнын, М. Шкетанын, С. Николаевын, Н. Арбанын, К. Коршуновын, А. Волковын, М. Рыбаковын да молынат спектаклыштым.

Театрын илышыштыже йӧндымӧ семын 1984 ий кодеш. Тиде ийын тудын тошто зданийжым пужен кудалтеныт.

Марий театрлан 70 ий! Тек тудо ончыкыжымат марий калыкын воштончышыжо лийын кодеш.

Вал. АБУКАЕВ.

Снимкыште: Г. Камал лӱмеш Татар государственный академический театрын представительже-влак М. Шкетан лӱмеш Марий государственный драматический театрым 70 ий темме юбилей дене саламлат.

И. Речкинын фотожо.

Пӱртӱс илыш гыч

АЙДЕМЫН ТАНЖЕ ГАЯК

Айдемын илышыже курым-курымла мучко вольык, янлык да кайык тӱня дене кылдалтын. Ме поро кумылан улына гын, нине тӱня, яндар шӱм-чон гыч лекше пашанам, нуным аклен моштымынам ужын, мыланнат «поро кумылыштым» ончыктат. Пуйто нунат пагалымынам умылат. Мый тидын нерген икмыняр сӱретым ончыктем.

Имне шортеш

КАН. ўшанымылат ок [...]уч, имне шортын мошта [...]о? Мый гын, тыгайым ужын омыл. Но Миклай лӱман [...]алыме пӧръенгын (тудо офи[...]эр ыле, кызыт отставкыш [...]эктын) ойлымыжлан ўшаныде шым керт.

Миклай кыдалаш школыто тунемме годым ке[...] каникул жапыште имне [...] пашам ыштен. Индешыше класс деч вара колхозышто тудлан кум ияш талдым ўшаненыт. Ожаш талде. Лӱмжат ойгай: Про[ж]ектор.

Миклай кеҥеж мучко Прожекторым тӱрлӧ пашаш кы[...]ен. Пасушко терысым шӱ[д]ыктен, тырмалаш коштын. [Ва]ра — [...]шудо. уржа-сорла. [Кокы]мшо классыш коштыш [...]тымекыжат, каныш кеч[е] Прожектор дене ыштен.

Кыдалаш школым тунем тарымеке, — адак колхоз[...]а. Прожектор денак. А [...]уст кыдалие военкомат[...] ўжыктышт. военный [...]илишыш тунемаш кайыш [...]лышт. Миклай келшыш. [...]залмышымат комиссий [...] влак дене чеверласен. Миклай ден йолташыже, Степан, Прожекторым олык корнышко савырышт. Тайыл гынат, ожо ок йортале. Семынже ошкылеш. А военкомат кудывечыште пуйто чытышыже пытыш.

Миклай моло ревзе дене пырля автобусыш шичмыж деч ончыч Прожекторын оржажым, шӧрмычым тӧрлатыш, имньым тупшо гыч пачаш-пачаш ниялтале, вара, ожо шинчаш ончен, шӱм-чон гыч пыкше лекше йӱкшӧ дене пелештыш: «Ну, Прожектор, кок ий утла сай йолташ лийына, ынде чеверласена. Мыйын олмешем теве Степан кодеш. Тудат поро кумылан. Тыйым умылен мошта. Тыят тудым колышт».

Миклай шкеат туге пышкемалтын, шиждеак имньым тӱрвыж гыч шупшал колтыш. Шенгелне шогышо Степанын йӱкшӧ деч чурк лийын кайыш: «Мику-у, ончо — Прожекторын кок шинчаж гычат вӱд йога».

Ик ий гыч Миклайым икмыняр кечылан [...] кудалтыш, но тудым лыпландарыш: «Ит шурго, шке ончаш, пукшаш-йӱкташ тӱҥалам».

Кече почеш кече эртен. Акбар кушкын. Петр лӱмын лукмо литература почеш тудым туныктен. Тыге кок шӱм-чон икте-весе деке чот пижын.

Илыш корно тӱрлӧ савыртышан. Петрын еш илышыже пужлыш. Пелашыже ойырлен кайымеке, самырык ен шкаланже верым муыдымыла илыш. Аважын мутшат чонжым лыпландарен огыл. Савыртышым Тюмень гыч толшо серыш ыштыш. Изи годсо йолташ рвезыже колтен. Кузе илымыж нерген возен. Петрат, кужун вучыктыде, шкеж нерген увертарыш. Ойгыжымат почо. Икмыняр жап гыч адак серышым нале. Ынде йолташыже тушко, нефть ден газлан поян верыш, мияш ўжын. Аваже чот чарын гынат, Петр тудын мутышкыжо ыш пуро, корнылан ямдылалташ тӱҥале. Тунам ўдырамаш пентыдын мане: «Кает — Акбаретымат нантай. Кечкушко чыке, тыште ынже лий». Петрым пошкудо ялысе Сергей йолташыже утарыш: «Ит коляне, мемнан дек кондо. Ала мый декем эркын тунемеш».

Пӧртончыч Сергейын йӱкшӧ Петрын пылышыжлан пыкше-пыкше солна: «Кайымекет, Акбар арня наре нимом ыш коч, вӱд дене илымыла илыш. Эше кок-кум арня йокрокланыш. Йынгысымыжак шӱмеш логалеш ыле, пуйто тунам эртак шортын. Кужу жап мый декем тунемын ыш керт. Кызытат йӧршынжак тунем шуын огыл».

Пӧръен-влак ваш-ваш йодыштыт, каласкалат. Ты жапыште Акбар веселан-веселан опталтен колта, Петрын вачышкыже йолжым пышта, шинчашкыже тӱткын ончалеш, пуйто йодеш: «Йӧршынлан толынат але упала веле?» Петрат вашештымыла ойла: «Ынде нигуш ом кай, Акбар. Эре пырля лийына».

«Панта, кагазым кондо»

ПАНТА — Анатолиймытын шем пырысышт. Тудо аваж деч изи кодын. Аважат тыгай лӱманак ыле. Ятыр ий илыш. Мӧнгыжым пел ий наре чодырат алмаштен. Пойго погаш кайыме годым пырля валыныт, йомдареныт. Пырыс содыки пел ий гыч толын. Тулеч вара эше кок-кум ий эртыш. Но изи Пантан [...] нӧлталеш, тунамак шенгел кок йолышкыжо шогалеш.

Вес гана мийымекем, Панта эше ӧрыктарыш. Анатолий кӱшта: «Панта, кагазым кондо!» Шкеже кугу пӧлемыште ик лук гыч весыш кагаз чумыркам кудалта. Пырысат ок ӧркане, тудым почеш кудалеш. Мия, изиш молышла коеш, вара Анато-

---

Сылнымут толкыныште

ПАМАШ ЛИЙНЕМ

Алевтина Лопкина (Мокеева) мемнан икмыняр йодышлан тыге вашештен.

— Алевтина Ильинична, поэзий корныш шогалашда мо полшен?

— Почеламутым Куженер районысо Чашкаял тӱҥалтыш школышто (кызыт тиде школ уке) кокымшо классыште тунеммем годымак возгалаш тӱҥалынам. 1981 ий гыч йоча поэтесса Татьяна Иштрикован поро ойкангашыж почеш эн первый гана «Сылнымут шыже» семинарыш шке возымемым пуэн онченам. Тунам поэзий секцийым Марий АССР-ын калык поэтше-влак Семен Вишневский ден Миклай Казаков вуйлатеныт. Возымо саскамым сайлан шотлышт. Тылеч вара вес ганат участвоватлаш кумылем лекте.

— Ончыкылык планда могай?

— Поэзий дене кылым ынем кӱрл. Возымо чумырга. Тидлан чыла йӧнат уло. Теве тиде почеламут семын:

«Ушет эре шоныжо,
Шӱмет эре йӱлыжӧ,
Кидет эре возыжо,
Кычалже шинчат!»

Алевтина ЛОПКИНА (Мокеева).

Памаш

Памаш улам. О илыше памаш!
Тунар вашкен куржам тора вер-шӧрыш.
Ом пу вӱдем так арамеш йомаш:
Шӱмем, палем, яндар, удам ок сӧрыс...
Волгалт йӱла, йӱкта пеледыш-влакым.
Ой те, пеледыш-влак, ойлалза мыланем,
Каласыза, сулынеда мо акым
Тӱсда ден, еҥлан порым тыланен.
Памаш улам, ӱпем — вӱд тӱрын омыж,
Мый таче кечын шем ӱпан лийнем,
Памаш шинчан толнем йылт кажнын омыш
Да тыныс кумылан еҥла вийнем.
Памаш лийнем пеледыкташ мландемым,
Пӱртӱсын вийжым тыште модыкташ.

Пӧртылтен ом керт

Кече кечым покта, жап туганак эрта,
Курымлан тый от пӧртыл, авай!
Кӱкшӧ курыкым уш ден шӱкалын кертам,
Пӧртылтен ом керт лачак авам.

Шерганан аваем, пӧртыл тый, аваем,
Курымашлык гыч, тыйым йодам.
Эр кавашке конча кече гай шавулат,[1]
Тӧр пасу. Шкет шогенак кодам.

Мый йӱкетым колнем, тул шӱметым шижнем,
Ик юж дене пырля шӱлынем.
Но ом керт нигунам шӱм-чонет ылыжтен,
Нигунам от лишем тый лишкем.

УВЕРТАРЕНА, ПАЛДАРЕНА

ОНЧЫЗА

7 канал. 6.30— 120 минут. 8.35 — «Противостояние». Худ. фильм. 3 серий. 9.45 — Мультфильм. 10.05 — Тиде лийын... лийын... 10.25— Путешественник-влакын клубышт. 11.25 — Йочан жапше (француз йылме урок). 12.25 —Реклама, увертарымаш, информаций. 12.30—Увер. 15.30 — Йочалан фильм. «Немухинские музыканты». 16.40— «Зачем ты строишь этот дом...» Док. фильм. 17.00 — Хор да ме. 17.45— Философский мутланымаш. «Русская философия и современность». 2-шо передача. 18.30 — Увер. 19.00 — Властьым — Советлан. 19.30 — Палыме лийза: художник Теймураз Мурванидзе. 19.50— «Противостояние». Худ. фильм. 3 серий. 21.00 — Жап. 21.30 — Перестройка: проблема да решений. 22.30 — США-се национальный симфонический оркестрын концертше. Перерывыште (23.45) — Увер.

12 канал. 8.00— Гимнастика. 8.15—«Бузулукский бор». Научно-популярный фильм. 8.35, 9.35 — Еш илыш этика да психологий. 10 класс. 9.05 — Француз йылме. 10.00 — Вольык ончышо-влакын школышт. 10.40 — Док. фильм. 11.05 — Француз йылме дене док. фильм-влак. 11.35 — Музыка. 6 класс. 12.05 — «Хождение по мукам». Худ. фильм. 7 серий — «Катя». 13.20, 17.00 — Ритмический гимнастика. 17.30 — «Анонимные алкоголики» обществын пашаж нерген. 18.15 — Ече дене двоеборье. Тӱнян кубокшо. Трамплин гыч тӧрштылмаш. 18.30—Увер. 19.00 — Марий эл. 19.20 — Мутым йодам. 835-ше №-ан Центральный территориальный избирательный округ деч РСФСР калык депутатыш кандидат-влак дене вашлиймаш. Перерывыште (22.00) — Сайын малыза, йоча-влак. 21.15 — Док. фильм. 21.25— Увертарымаш, программа. 21.30 — «Копилка». Худ. фильм. 1 да 2 серий.

10 канал. 10.05 — Француз йылме. 10.35 — Музыка. 6 класс. 19.00 — Ече дене двоеборье. 20.00 — Сайын малыза, йоча-влак. 20.15 — Реклама, увертарымаш, информаций. 20.20 — Док. фильм. 20.30 — Музыкальный телеабонемент. А. С. Пушкин лӱмеш Изобразительный искусство государственный музейыште декабрьысе кас. «Мир Пастернака». 3-шо передача.

КОЛЫШТСА

6.30—Игече. программа. 6.33—«Ужара» радиостанций. 6.52—Газет обзор. 7.30—Увер. 7.45—Радион фондшо гыч. В. Бояринова. Ойлымаш. 8.25—Марла ойлаш тунемына. (10 февральысе передача уэш колталтеш). 8.40—Увертарымаш. 10.00—Вольык ончышо-влакын радиотелевизионный школышт. 18.00 — Увер. 18.10—Депутатыш кандидат-влак нерген, каласкалена. 18.30—Увер.

...ван. ...
...туч, имне шортын мошта...о? Мый гын, тыгайым ужын омыл. Но Миклай лўман ...алыме пӧръеҥын (тудо офицер ыле, кызыт отставкыште) ойлымыжлан ўшанен, ...ктын) ...ыде шым керт.

Миклай кыдалаш школын ...то тунеммыж годым кеҥеж каникул жапыште имне ...не пашам ыштен. Индешымше класс деч вара колхозышто тудлан кум ияш талдым ўшаненыт. Ожаш талле. Лўмжат огай: Прожектор.

Миклай кеҥеж мучко Прожекторым тўрлӧ пашаш кычкен. Пасушко терысым шупшыктен, тырмалаш коштын. ...ра — «шудо, уржа-сорла, ...ымшо классыш кошташ тӱҥалмекыжат, каныш кечын Прожектор дене ыштен.

Кыдалаш школым тунем...тарымеке, — адак колхоз...па. Прожектор денак. А ...уст кыдалне военкоматыш ўжыктышт. военный училищыш тунемаш каяш ...лышт. Миклай келшыш. ...залыкшымат комиссий ...лан шотлыш. Военный училищыш каяш тарваныж годым тудым уло ял ...наш лиеш. ужатыш. А ...енкоматыш Прожектор де...к намиен кодышт.

Ныл ияш ожо пуйто шижын: Миклай дене чеверласаш логалеш. Ондак вўта ...ч лукмо годым тўжвалне ...т йола шогалын, веселан ...ичал-шинчал колта ыле. ...гана вўта гыч вуйым са...т, ўгышын лекте. Кычкыкат, уремыш шонго имнела шып савырныш. Миклаймытын суртышто ...омонь йўк шергылтеш, а ...ожектор тугак вуйым са...ше, шып шога. Комдо тич ...тымо шудымат тўрвыж де...очычсыла ок тарватыл. Шочмо ял дене, ужатыше...лай ден йолташыже, Степан Прожекторым олык корныш савырышт. Тайыл гынат, ожо ок йорталте. Семынже ошкылеш. А военкомат кудывечыште пуйто чытышыже пытыш.

Миклай моло рвезе дене пырля автобусыш шичмыж деч ончыч Прожекторын оржажым, шӧрмычым тӧрлажым, имньым тушто гыч паша-пачаш ниялтале, вара, ожо шинчаш ончен, шўм-чон гыч пыкше лекше йўкшӧ дене пелештыш: «Ну, Прожектор, кок ий утла сай йолташ лийна. ынде чеверласена. Мыйын олмешем теве Степан кодеш. Тудат поро кумылан. Тыйым умылен мошта. Тыят тудым колышт».

Миклай шкеат туге пышкемалтын, шиждеак имньым тўрвыж гыч шупшал колтыш. Шеҥгелне шогышо Степанын йўкшӧ деч чурк лийын кайыш: «Мику-у, ончо — Прожекторын кок шинчаж гычат вўд йога».

Ик ий гыч Миклайым икмыняр кечылан мӧҥгыжӧ колтеныт. Тудым вашлияш райцентрыш Степанак толын ыле. Прожектор денак. Автостанцийыште автобус гыч лекше Миклай эн ончычак ожым ужылалтыш, вара — Степаным. «О-о, Прожектор, Прожектор.— куанен курсант.— Ожо дене толметлан тыланетат тау, — Степаным миен ӧндале. «Мыйым ӧндалаш шуат, тӧвӧ Прожектор тыйым вуча». — вашештыш Степан. Чынак, ожо ончыл йолжо дене лумым руэн шога, вуйжым нӧлталын, капшым модыктен. шинчал-шинчал колта. Миклай лишемат, лыпланыш, вуйжым тудын вачышкыже пыштен рокмалтыш. Адак Степанын йўкшӧ солныш: «Мику, монден огыл тыйым».

«Акбар, вуеш ит нал»

ОВЧАРКЫМ ниялткален шогышо Петр нине мутым эш-пачаш ойла. А пий, тудын кок вачышкыже кок ончыл йолжым пыштен. Петрын чурийжым нулал-нулал колта. Коклан йолжым налеш да, Петрын йырже йыҥысен-йыҥысен пӧрдеш.

Но ондакше Акбар Петрым ыш пале. Сергеймытын кудывечыш пурен шогалмекыже, чепыште шогышо пий сырен опталтыш. Петрат ӧрын шогале. Вара пелештыш: «Мо, Акбар, монденат, ужат? От пале мо?» Эркынрак ойлымо йўк пийлан палымыла чўчо. витне: пылышым шогалтен, оптымым чарныш. Петрат, ойлен-ойлен, Акбар дек лишемеш. Коктын вашлийыч. Пий, икмагал ўпшынчат, йыҥысалтен колтыш, весела йўкын опталтыш.

Теве ынде пырля улыт. Петр, Акбарын вуйжым кучен, шинчашкыже онча, тугак ойла да ойла: «Вуеш ит нал, Акбар. Мыланем тыйым весылан кодаш логале. Ынде тидлан идалыкат эртен. Йӧра кеч тиде жапыште монден отыл».

Кок ий ончыч Петр мӧҥгыжӧ лу кечаш пинегым конден ыле. Акбар лўмым пуыш. Пелашыже шыдешкенат гыч толшо серыш ыштыш. Изи годсо йолташ рвезыже колтен. Кузе илымыж нерген возен. Петрат, кужун вучыктыде, шкеж нерген увертарыш. Ойгыжымат почо. Икмыняр жап гыч адак серышым нале. Ынде йолташыже тушко, нефть ден газлан поян верыш, мияш ўжлан. Аваже чот чарыш гынат, Петр тудын мутышкыжо ыш пуро, корнылан ямдылалташ тӱҥале. Тунам ўдырамаш йӧршынжак тунем шуын огыл».

Пӧръеҥ-влак ваш-ваш йодыштыт, каласкалат. Ты жапыште Акбар веселан-веселан опталтен колта. Петрын вачышкыже йолжым пышта, шинчашкыже тӱткын ончалеш, пуйто йодеш: «Йӧршынлан толынат але унала вele?» Петрат вашештымыла ойла: «Ынде нигуш ом кай, Акбар. Эре пырля лийына».

«Панта, кагазым кондо»

ПАНТА — Анатолиймытын шем пырысышт. Тудо аваж деч изи кодын. Аважат тыгай лўманак ыле. Ятыр ий ильыш. Мӧҥгыжым пел ий наре чодырат алмаштен. Поҥго погаш кайыме годым пырля налыныт, йомдареныт. Пырыс содыки пел ий гыч толын. Тулеч вара эше кок-кум ий эртыш. Но изи Пантан шочмекыже, черланыш да тӧрланен ыш шу. Игыжым Анатолий изинекак тўрлылан туныкташ тӱҥале. Тидыже арам ыш лий.

Анатолиймыт деке пуренамат, пачер оза ойла: «Ончо, Панта кок йола шогалеш».

— Пий огыл вет, — манам.

— Ончо, ончо.

Чынак, кўштымыж почеш Панта кок ончыл йолжым нӧлталеш, тунамак шеҥгел кок йолышкыжо шогалеш.

Вес гана мийымекем, Панта эше ӧрыктарыш. Анатолий кўшта: «Панта, кагазым кондо!» Шкеже кугу пӧлемыште ик лук гыч весыш кагаз чумыркам кудалта. Пырысат ок ӧркане, тудын почеш кудалеш. Мия, изиш модшыла коеш, вара Анатолийын ончыкыжо конден пышта.

— Тиде номерым мыняр гана ышта? — йодам.

— Шотло, — манеш Анатолий.

Кагаз чумыркам Панта лу гана кондыш.

— Ала шотленат мошта? — йодам.

— Тиде — ончыкылык пашана. Чын вет, Панта? — шем пырысым ниялтен, Анатолий вашештыш.

Кӧгӧрчен «озам» муын

МАГАЗИНЫШТЕ шӧрым налаш черетыште шогена. Мыйын ончылнем кок ўдырамаш пе-еш мутланат.

— Ик пакетшым кӧгӧрчен-влаклан налам.

— Уремыш луктын шындет мо?

— Молан уремыш? Балкон омсам почамат, пӧлемыш шке пурат.

— Айда, ала-мом ойлыштат.

— Лўмынак мие, шкеак ужат.

Вара умбакыже ойла. Оҥайым пален нальым. Пачер оза шкетын ила. Пенсийыш лектын. Чўчкыдын кӧгӧрчен-влакым пукша. Икана онча: ик кӧгӧрчен окшаклен коштеш, моло семын шўрашымат чўҥгымашыже уке. Мо лийын? — шоналта ўдырамаш. Лишкыже миен, кайыкым кучынеже, но кӧгӧрчен кораҥын шукта. Вараже кидыш логалеш. Тудым ўдырамаш пачерышке пурта. Пале лие: кайыкын йолжо эмганен. Мушкеш, йод дене шўралта, марле дене пидеш. Чай салмаш шӧрым темен пуа. Онча: кӧгӧрчен лўдеш гынат, шӧрым йўэш.

Кок арня утла жап гыч кайык окшаклымым чарныш. Оза кува тудым балконыш лукто. Кӧгӧрчен чоҥештен кайыш. Касвелеш пӧртыльӧ. Пачер оза балкон омсам почын веле шукта — кӧгӧрчен тыманмеш пӧлемыш чоҥештен пура.

— Теве тыге идалык шуэш, — ойла ўдырамаш, — эрдене, кечывалым да кастене пукшен-йўктен колтем. Шукерте огыл пелашымат муын конден. Тудыжат пӧлемышкем пураш тунем шуын. Тевыс нунылан шӧрым налам.

— Йӧршеш йомакла чучеш, — тугак ўшаныдымыла коеш вес ўдырамашет.

И. ПАВЛИНОВ.

...Возыно саскамын саилан шотлышт. Тылеч вара вес ганат участвоватлаш кумылем лекте.

— Ончыкылык планда могай?

— Поэзий дене кылым ынем кўрл. Возымо чумырга. Тидлан чыла йӧнат уло. Теве тиде почеламут семын:

«Ушет эре шоныжо,
Шўмет эре йўлыжӧ,
Кидет эре возыжо,
Кычалже шинчат!»

Алевтина ЛОПКИНА (Мокеева).

Памаш

Памаш улам. О илыше памаш!
Тунар вашкен куржам тора вер-шӧрыш.
Ом пу вўдем так арамеш йомаш:
Шўмем, палем, яндар, удам ок сӧрыс...
Волгалт йўла, йўкта пеледыш-влакым.
Ой те, пеледыш-влак, ойлалза мыланем,
Каласыза, сулынеда мо акым
Тўсда ден, еҥлан порым тыланен.
Памаш улам, ўпем — вўд тўрын омыж,
Мый таче кечын шем ўпан лийнем,
Памаш шинчан толнем йылт кажнын омыш
Да тыныс кумылан еҥла вийнем.
Памаш лийнем пеледыкташ млаидемым,
Пўртўсын вийжым тыште модыкташ.
Тый, шонымаш, улат сравоч айдемын,
А шонымашым ок лий шолышташ.
Памаш улам, памаш. Ой, ты муремым
Кертам мо эҥервўдлан пӧлеклен?

Йўд тургым

Кас. Уремыште шып. Лач ер вўдын
Кудыр толкынжо шыпак шурга.
Янда гай каура тымык йўдшӧ —
Ужава-влак йўк ден пудырга.

Вуй йымакше ялем, сур мыжержым
Тоҥедалын пыштен, шып мала.
Лачак олык пога ший лупс-шержым:
«Ужарам чывылташак гала?»

Волгыжтўрлан малаш кызыт — намыс:
Тора нурышто йўк шергылтеш.
Омо пагытым шотыш ок налыс
Тракторист: тудлан жап шерге пеш.

Салам,[1] кудывече

Салам, кудывече! Чылажат кылдалтын,
Чыла, чыла лач тый денет гына.
Шарнем мўгиндым кече гай чеверым —
Авам ыштен коҥга шокшеш мыняр гана.
Йолем мыняр тошкен урем пуракым,
Мыняр гана поген йол копашкем —
Шарнем ял рвезым чылт орадыракым,
Пеледышым кередыш капкашкем.
Салам, кудывече! Лўмын таче кечын
Йомак лўман кудывечем келам.
Колам: тул кайык шергылта садвечым,
Кыра ваштар кок совыжым мылам.
...Но корно мыйын ончыко шуйналтын,
Авай, лач тыяк веле ужатет.
«Салам-чеверын» мут дене ушалтын
Шуйналтше рвезылык — тулан жапем.

Пӧртылтен ом керт

Кече кечым покта, жап тугакак эрта,
Курымлан тый от пӧртыл, авай!
Кўкшӧ курыкым уш ден шўкалын кертам,
Пӧртылтен ом керт лачак авам.

Шергакан аваем, пӧртыл тый, аваем,
Курымашлык гыч, тыйым йодам.
Эр кавашке конча кече гай шавулат,[1]
Тӧр пасу. Шкет шогенак кодам.

Мый йўкетым колнем, тул шўметым шижнем,
Ик юж дене пырля шўлынем.
Но ом керт нигунам шўм-чонет ылыжтен,
Нигунам от лишем тый лишкем.

Таче шыште сортам ўмбакет ылыжтем
(Мом ыштет, тыгай калык йўла).
Нур пеледыш, чевер, волгалтеш кидыштем,
А чонем тылат верчын йўла.

Чеверласыме ой

«Шоно сайым гына — ойгым огыл,
Шоно порым гына — шыдын огыл.
Шоно шыпак гына — йўкын огыл,
Шоно мыйым гына — весым огыл».
Мый висвисым пуртем солык тўрыш,
Сугынемым тоен кумыл тодылт.
Ужатен лектылдем пасу тўрыш:
— Нимомат гын шыч мондо, шыч кодо?..

Омо

Мый шонышым: тый мыйын коленат,
Тачат омеш лач тидым веле ужым.
Уке! Тый мыйын шўмым толенат,
Илет шўмемым кажне кечын туржын.
Уке! Йӧратымаш тений колен,
Мемнан йӧратымаш кумда тўняште.
Мемнан коклаште ок керт иланен —
Мо возын шукертак тунам шўмнашке.
Мый шўм ден сокыр лийынам ала,
Колен йӧратымашын кайыкем.
Но молан, кӧ шўмем тыге покта —
Ом керт ойгемым волла тайныктен.
Мый шоненам: тый огыл коленат —
Мый коленам! Колат, токан ўмаште:
Тый юмо лийын мландыш воленат,
А мый чоҥештенам кумда кавашке.

[1] шавула — э. ж. (отражение)

„Марийская правда" газет воза

Газет «Союз ТМ-9» корабльын сандалыкыш чоҥештымыж нерген увертара.

Тачысе номерыште Йошкар-Оласе 48—56 номеран округла деч Марий АССР Верховный Совет калык депутатыш кандидат-влак нерген ойлалтеш.

«Марий АССР Госкомприрода увертара» лўман материалым печатлыме.

Л. Музафарова милосердий да тазалык совет фондын Марий отделенийже да тудын пашаже нерген каласкала.

6 класс. 19.00 — Еше дене двоеборье. 20.00 — Сейын малыза. Йоча-влак. 20.15 — Реклама. увертарымаш. информаций. 20.20 — Док. фильм. 20.30 — Музыкальный телеабонемент. А. С. Пушкин лўмеш Изобразительный искусство государственный музейыште декабрьысе кас. «Мир Пастернака». 2-шо передача.

КОЛЫШТСА

6.30—Игече. программа. 6.33—«Ўжара» радиостанций. 6.52—Газет обзор. 7.30—Увер. 7.45—Радион фондшо гыч. В. Бояринова. Ойлымаш. 8.25—Марла ойлаш тунемына. (10 февральысе передача уэш колталтеш). 8.40—Увертарымаш. 10.00—Вольык ончышо-влакын радиотелевизионный школышт. 18.00 — Увер. 18.10—Депутатыш кандидат-влак нерген каласкалена. 18.30—Увер.

КИНО

«РОССИЯ» кинотеатр (Кугу зал)

«Мистер Индия» (1 да 2 серий) — 9, 12, 15, 18, 20.50.

«РОССИЯ» кинотеатр (Изи зал)

«Куда доскачет ранняя пташка»—9.30 (йоча сеанс). «Двойной капкан» (1 да 2 серий)—11, 19.30. «Эгрета из слоновой кости»—14 (йоча сеанс). «Человек-амфибия» —15.30, 17.30.

«ЭРВИЙ» кинотеатр

«Мистер Индия» (1 да 2 серий)—9, 12, 15, 18.05, 20.55.

«ОКТЯБРЬ» кинотеатр

«Стеклянный лабиринт»—10, 16, 19.55. Кужемдыме сеанс: «Внимание Таможня», «Влюбленный мужчина»—12. «Москва-Кассиопея» — 14.20 (йоча сеанс). «Влюбленный мужчина»—18. 21.45.

«РЕКОРД» кинотеатр

«До свидания, дети» — 9. Мультфильм кинсборник 10.50. «Хон Гиль Дон»—12.20, 14.30, 17, 19, 21.

«МИР» кинотеатр

«Месть и закон» (1 да 2 серий)—10, 15.30, 20. «Бесстрашный атаман»—14 (йоча сеанс). «Я в полном порядке»—12.30, 18.

КИНОЛЕКТОРИЙ

«Брак с выходными днями»—19.

Редактор В. А. МАТЮШЕВ.

Редакцийын адресше:
424000, Йошкар-Ола, СССР Вооруженный Вийын 70-шо идалыкше урем, 20

Талукышто 300 номер лектеш.

Тираж 17566.

Газетын индексше 52710

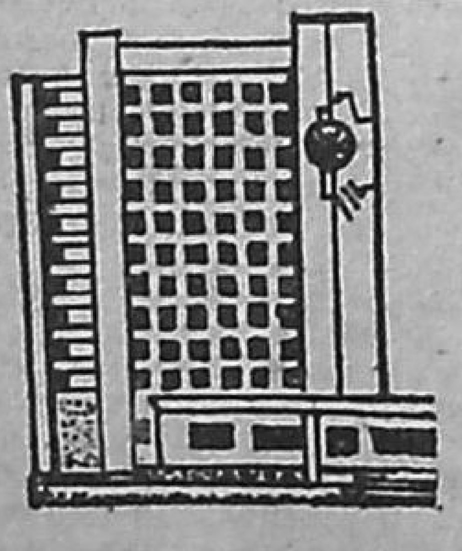

Телефон-влак:

Редактор — 5-08-40

Заместитель-влак — 5-25-36, 5-39-26

Приемный — 5-37-91

Ответственный секретарь — 5-35-73

Заместитель-влак — 5-39-36

ОТДЕЛ-ВЛАК:

Партийный илыш — 5-53-18

Идеологический — 5-54-34

Промышленность, строительство да транспорт — 5-54-89

Аграрный — 5-29-77

Совет паша да быт — 5-42-22

Культура, литература да искусство — 5-08-64

Информаций да письма — 5-39-19, 5-43-72

Кусарыше — 5-39-55.

Увертарымаш — 5-39-44

Газетын собкоржо-влак:

У Торъялыште — 9-15-19.

Моркышто — 9-16-86

Звениговышто — 9-22-83.

Оршанкыште — 2-17-38.

Марий АССР Госкомиздатын республиканский полиграфическо-редакционный объединенийже

424700, Йошкар-Ола, Комсомольский урем, 112.

Э—00261. Заказ 0052.